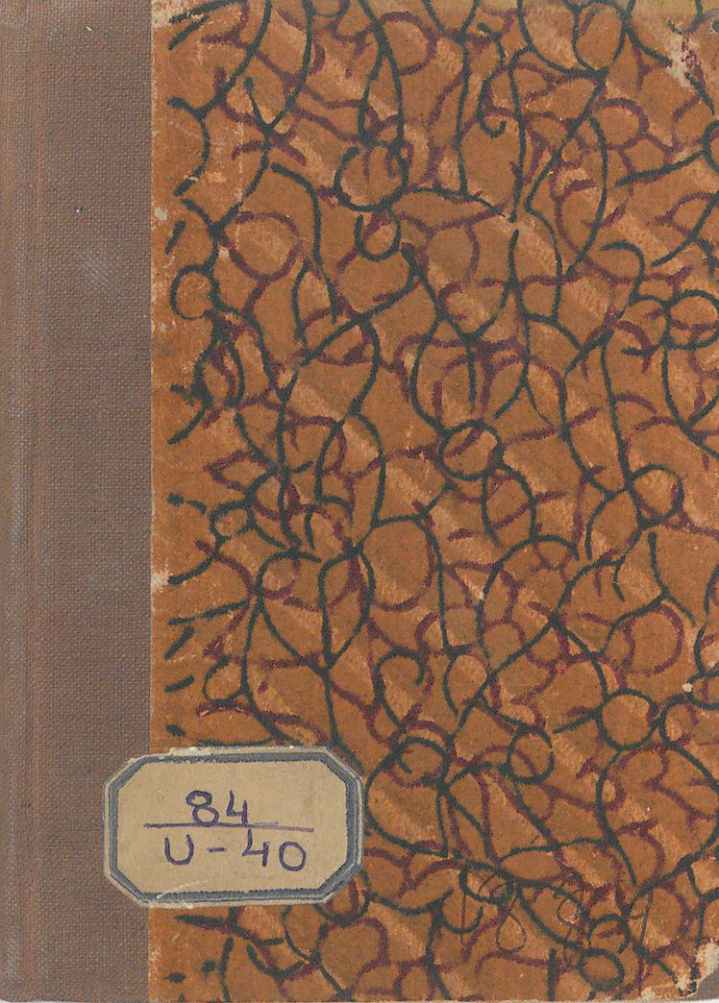


The image shows the front cover of a book. The main part of the cover is decorated with a marbled pattern consisting of dark brown and reddish-brown swirling lines on a tan background. A vertical strip of plain brown material forms the spine on the left. A small, rectangular, cream-colored label with a dark border is affixed to the lower part of the spine. The label contains the handwritten number '84' above a horizontal line, and 'U-40' below it.

84
U-40

1999

1999-2000

ՀՆԴԿԱԿԱՆ ԽՐՃԻԹԸ

1742



ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՇՃԵԱՆ
ՍԻՒՄՊԻԼԼԻԻ ԽԱՆ ՎԱՐԻ ՅԱՐԿ 35

1884

Վէպեր կան՝ որք իրենց օգտաշատ
պարունակութեամբ զերծ են ամենեւին
այն մեղադրութիւններէն, որ սովորա-
բար կը վերագրուին վէպերու :

ՊԵՌՆԱՐՏԷՆ ՏԸ ՍԷՆ ԲԻԷՐԻ ՀՆԴԱՍԱՆ ԽՐՃԻԹԸ
այդ օգտակարաց կարգէն ըլլալով՝ հա-
մարձակութիւն առինք հայացնել զայն
և յարգոյ ընթերցասիրաց դոյզն ծա-
ռայութիւն մը մատուցանել այնու, ի
վարձատրութիւն՝ միայն իւր քաջալերու-
թեան ակն ունենալով :

Վիպիս նկատմամբ մեր կողմէն որ
և է գովաբանութիւն աւելորդ համարե-
լով, միայն Գաղղիացի բանաստեղծի մը,
ԱՆՏՐԷ ՇԵՆԻԷՐ ս՛ա վկայութիւնն աստա-

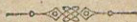
ՀԲ 1868

4 1868. և

նոր յիշել բառական կը համարիմք :
«Սէն-Բիէռի Հնդկական Խորհիթը վէպե-
րուն ամենէն գեղեցիկն , բարոյականն և
կարճն է » :

Ընթերցողն անձամբ պիտի հաստա-
տէ զայս վկայութիւն :

Ե. Ն. Տ.



ՀՆԴԿԱԿԱՆ ԽՐՃԻԹԸ



Ասկէ գրեթէ երեսուն տարի յա-
ռաջ Լոնտրայի մէջ անկլիացի գիտուն-
ներէ ընկերութիւն մը կազմուեցաւ ,
որոց նպատակն էր երթալ աշխարհի
այլեայլ կողմերն գիտութեանց վերա-
բերութեամբ նոր գաղտնիքներ ի վեր
հանել , զմարդիկ լուսաւորելու և զա-
նոնք և՛ս երջանիկ կացուցանելու հա-
մար : Այս գիտնոց ուղեւորութեան
ծախքը հայթայթելու համար բաժանոր-
դագրութեան տետրակ մը բացուեցաւ ,
յորում ստորագրեցին շատ մը անկլա-
ցիներ , վաճառականք՝ լորտք՝ եպիսկո-
պոսունք՝ համալսարանք՝ Անկլիոյ արքա-
յական ընտանիքէն ազնուականք և

Հիւսիսային Եւրոպիոյ իշխաններէն ումանք: Գիտուններն քսան հոգիէ կը բաղկանային. Լոնտրայի արքայական Ժողովը ատոնցմէ իւրաքանչիւրին մէյմէկ տետրակ տուած էր, պարունակող այն հարցումներ, որոց պատասխաններն պիտի բերէին. հարցմանը՝ որք 3500ի կը հասնէին. իւրաքանչիւրին իր երթալիք երկրին հանդամանաց վերաբերեալ խընդիրներն յանձնուեցան միայն, որք թէպէտ ամենքն իմիասին այնպիսի կապակցութիւն մ'ունէին իրենց մէջ, որ միոյն լուծումն պիտի կրնար լոյս սփռել միւս խնդրոց վրայ ևս: Արքունի Ժողովոյ նախագահն, որ խմբագրած էր զայնս օգնութեամբ ընկերակցացն, զգացած էր թէ դժուարութեան մը լուծումն յաճախ ուրիշ դժուարութեան մը լուծումէն կախումն ունի, և սա՝ նախորդէ մը, որով չյուսացուած արդիւնք մը յառաջ կրնայ դալ ի յայտնութիւն ճշ-

մարտութեան: Վերջապէս՝ ընկերութեան նախագահին իւր խակասացուածոց համաձայն խօսելով՝ ցայն օր և ո՛չ մի ազգ գիտութեանց յառաջացման համար ձեռնարկած էր մի այսպիսի համայնագիտական աշխատութեան, գործ՝ որ կ'ապացուցանէ աշխարհի վրայ ցիրուցան ճշմարտութեանց հաւաքման համար՝ ակադեմական մարմնոց կարեւորութեան ստիպողականութիւնը:

Այս գիտուն ուղեւորներէն իւրաքանչիւրն՝ լուսաբանուելիք խնդրոց տետրէն զատ, ունէր նաև արտօնագիր գրեւելու իւր ուղեւորութեան մէջ գտած Աստուածաշունչի ամենահին օրինակներն, և ամեն տեսակ գիտութեանց վերաբերեալ հազուադիւս ձեռագիրք: Կամ գէթ չխնայելու ոչինչ անոնց ճշգրիտ ընդօրինակութիւններն ձեռք բերելու համար: Այս գործոյն ի յաջողութիւն՝ օժանդակ ընկերք տուած էին գո-

յա ամէն մէկուն յանձնարարական թուղթեր առ բրիտանական համայն հիւպատոսս՝ պաշտօնեայս՝ դեսպանս, զորս իրենց ճամբուն վրայ պիտի դանէին, և որ կարեւորագոյնն է՝ փոխանակագրեր, Լոնտրայի երեւելի սեղանաւորներէ ըստորագրեալ:

Այս գիտուններէն հմտագոյնն, որ տեղեակ էր Երրայեցւոյ Արարացւոց և Հնդկաց լեզուներուն, ցամաքային ճամբով ղրկուեցաւ Արեւելեան Հնդկաստան, համայն գիտութեանց և արուեստից որորանը: Հսկանալէն սկսաւ նա իւր ուղեւորութիւնն, և յաջորդաբար այցելեց Ամսդերտամի Սինափօկան և Դորդրէչի Սինոդը, Գաղիայ մէջ՝ Սորպոնը և գիտութեանց Ակադէմիան ի Բարիզ, Իտալիոյ մէջ խել մը ճեմարաններ՝ մուսարաններ և թանգարաններ, մանաւանդ Ֆլորանսի մուսարանը, Վենետիկոյ մէջ՝ Ս. Մարկոսի և ի Հռովմ

Վատիկանու թանգարանները: Երբ Հռուովի մէջ էր՝ մտաբերեց դէպ յարեւելիս ուղղուելէ յառաջ, երթալ ի Սպանիա Սալամանքի հռչակաւոր համալսարանն խորհուրդ հարցնել, բայց հաւատաքնութեան երկիւղէն՝ լաւ համարեց թողուլ զայդ խորհուրդն և ուղղակի նաւել ի Թուրքիա: Հասաւ ի Կոստանդնուպօլիս, ուր էֆէնտի մը, ի փոխարէն դրամական վարձատրութեան, թոյլատրեց նմա Այա-Սօֆիայի մզկիթին գրքերն թղթաւել: Յետոյ անցաւ յԵրիպոս, ուր այցելեց Կոփտաց, Լիբանանու մարօններուն և կարմեւան լերին վանականաց, անկէ ի Սանա, Արարիոյ մէջ, ապա՝ Սպահան, Քանտահար, Տէհլի, Ակրա, և վերջապէս, յետ ևս ուսմեայ ուղեւորութեան հասաւ Դանդէսի եզերքը, ի Բենարէս, Հնդկաստանի Ելլահան, ուր խորհրդակցեցաւ պրահմաններու հետ: Յայնժամ հնա-

գոյն տպագրութիւններէ՝ բնագիրներէ՝
հաղուագիւտ ձեռագրերէ՝ ընդօրինա-
կութիւններէ՝ քաղուածոյներէ և այլ
և այլ տեղեկութիւններէ կազմած հա-
ւաքածոյն այնքան ընդարձակագոյն ե-
ղած էր, որ մ'չ ոք հնախոյզ իրմէ յա-
ռաջ կրցած էր այնքան աբղիւնաւոր ը-
նել իւր հետախուզութիւններն : Այդ
հաւաքածոյին մեծութեան վրայ կա-
տարեալ գաղափար մը տալու համար բա-
ւական է ըսել թէ իննսուն փոքրիկ հա-
կերէ կը բաղկանար՝ որք համանգամայն
կը կշռէին 9340 լիտր, մարկաչափ (1) : Երբ
այսքան ընդարձակ հաւաքածոյ մ'ու-
նենալուն վրայ հրճուալից՝ որոնք ար-
քունի ընկերութեան յոյսն լիովին կը
պսակէին, Լոնտրոն դառնալու կը պատ-
րաստուէր՝ ամենապարզ խորհուրդ մը
եկաւ տխրեցնել զայն :

(1) Մէկ մարդն 64 տրամ է :

Կը խորհէր թէ յետ խորհրդակցե-
լոյ այնքան գիտնականներու հետ, — որ-
պիսիք են Հրէայ ռաբբիներ, Բողոքա-
կան քարոզիչներ, Լուսերական եկեղեց-
ւոյ առաքեալներ, Կաթոլիկ վարդապետ-
ներ, Կրիստիայի Ակադեմիոյ և Իտալիոյ
ութուոնի չափ համբաւաւոր Ակադի-
մեայներու գիտուններն, Յոյն բաբա-
ներ, Տաճիկ մոլլաներ, Հայ քարո-
զիչներ, Պարսիկ կրօնագէտներ, Արաբա-
ցի շէխեր, վաղեմի պարսկակրօնաւորք,
Հնդկաստանցի իմաստասէրներ, — փոխա-
նակ լուսաբանել կարենալու արքայա-
կան ընկերութեան առաջարկած 3500
խնդրոց գէ'թ մին, ուրիշ բան մ'ըրած
չէր, բայց արդէն եղած տարակոյսներն
յաւելած. եւ զի այդ համայն հարց-
մունք սերտ կապակցութիւն մ'ունէին
իրարու հետ, հետեւաբար հակառակ
մեծահամբաւ նախագահին կանխազգու-
շութեան, միոյն լուծման անկարելիու-

թիւնը՝ ուրիշի մը յայտնութեան վրայ քող կը սփռէր, մինչեւ ակներեւ ճշմարտութիւնքն իսկ կասկածանաց տակ կ'իյնային, և անհնար կ'ըլլար զերար ջրող այս անթիւ պատասխաններուն և դադարաբայ բաղդին մէջէն լոյս հանել:

Բազմահմուտ գիտնականն հարեւանցի հայեցողածով մը միայն կը դատէր զայնս: Առաջարկեալ խնդրոց մէջ կը գտնուէին երկու հարիւր հարցմունք Ներայական աստուածաբանութեան վրայ, չորս հարիւր ութսուն՝ Յունական և Հռովմէական Եկեղեցեաց վերաբերեալ զանազան ժողովրդոց նկատմամբ, երեք հարիւր տասն երկու՝ պրահմաններու հին կրօնին վրայով հինգ հարիւր ութ՝ Սանսկրիտ կամ նուիրական լեզուի մասին, երեք՝ հնդիկ ժողովրդեան սրգի վիճակին վերաբերութեամբ, երկու հարիւր տասն և մէկ՝ Անկլիացեաց Հնդկաստանի մէջ ունեցած

վաճառականութեան, եօթն հարիւր քըսանե ինն՝ Պօմպոյի մերձակայ Ելիփանտ և Սալէտ կղզեաց վաղեմի յիշատակաբանաց ի մասին, հինգ՝ աշխարհի հընութեան, վեց հարիւր եօթանասուն երեք՝ դորշադոյն սաթի ծագման և զանազան անդեղեայ մետաղներու հանգամանաց նկատմամբ, մէկ՝ թէ ի՞նչ է Հնդկական Ովկիանոսի ընթացից ցարգ դադանի մընացած պատճառն, որ վեց ամիս դէպ յարեւմուտս կ'ընթանայ, և վեց ամիս դէպ յարեւելս: Եւ վերջապէս՝ երեք հարիւր եօթանասունը ութը հարցում՝ Գանգէսի տիւնը և իւր ժամանակեալ յորդմանց վրայով: Այս առթիւ մեր գիտնականն մտաբերած էր հաւաքել, իւր ուղեւորութեան միջոցին, ինչ որ կրնար գտնել նաեւ Նեղոսի ափանց և ողողմանց մասին, որ բազում դարերէ ի վեր Ներսպացի գիտնոց ուշադրութիւնն դրաւած էր. բայց այս խնդիրն

բաւական վիճաքանուած համարեց և մանաւանդ արտաքոյ՝ իւր պաշտօնէն Արդէն արքայական ժողովոյն կողմանէ առաջարկեալ խնդրոց իւրաքանչիւրէ համար կը բերէր, իրարու վրայ, միմեանց հակառակ հիմնական լուծումներ որով 3500 ին համար ունեցած կը ըլլար 47500 պատասխան, և ենթադրելով թէ իւր միւս տասնութներ ընկերները ևս առանձին առանձին նոյնչափ ալ իրենց կողմանէ պիտի ներկայացնէին, կը հետեւեցնէր թէ ժողովն պիտի սահմանար 350000, լուծելի հանգոյցք՝ ո՛ր և է ճշմարտութիւն մը հաստատ հիման մը վրայ չլեռեցած: Այսպէս բոլոր հաւաքածոյներն փոխանակ մէն մի յառաջադրութիւն համանպատակ կէտի մը յանդէսցնելու, որպէս կը յուսացուէր տըրուած հարցմանց հմտագոյն եղանակէն աւելի կը հեռացնէին զանոնք իրարմէ, առանց վերադառնալ զայն իրերաց հետ

հաշտեցնելու յոյս մը թողլով: Ուրիշ խորհուրդ մը աւելի մեծ մտատանջութիւն մը կը պատճառէր այս դիմանկանին, զի՝ հակառակ իւր ծանրատուութիւն հետազոտութեանց մէջ անկլկացւոց սեփական պաշարիւնութեան, որով կը գործէր, և աշխուհան բնաւորութեան, որով կը վարուէր միշտ, իրեն հետ վիճաքանութեան մոնեղ ուսուցչներէն շատը իրեն անհաշտ թշնամի ըլլած էր: Ի՞նչ պիտի ըլլայ ուրեմն, կըսէր, հայրենակցացս փափաքած որո՞ւի և մտաց հանդիսան, երբ իրենց ներկայացնեմ իմ խնայուն հակիկներովս, փոխան ճշմարտութեան, նորանոր պատճառներ կառկած անաց և վիճից:

Երբ վարանեալ և ձանձրացեալ՝ Անկլիա դառնալու համար նաև մոնելու վրայ էր, Բենարէսի պրահմաններն իմաց տուին իրեն՝ թէ ժակրէնայի (1) հոյա-

(1) Գանգէսի գետաբերանաց միոյն մօտ 0-

կապ մեհենին բարձրագոյն պրահմանն
միայն կարող էր Լոնտրայի Արքայական
ժողովոյն խնդրոց լուծումներն առլ: Սր-
դարեւ ամենէն երեւելի Հնդիկ քորմն
էր նա, որոյ վրայ ցայնժամ բան մը լը-
տած չունէր մեր գիտնականն: Բայց
Հնդկաստանի ամեն կողմերէն և Ասիո
բազում երկիրներէ կուգային խորհուրդ-
հարցնել անոր:

Անկլիայի գիտնականն մեկնեցաւ
ի Կալկադա, ուր ներկայացաւ Հնդկաս-
տանի Անկլիական իշխանութեան կառա-
վարչին, որ ի պատիւ իւր Ս. զգին և ի
փառս գիտութեան՝ անոր տրամադրու-
թեան տակ գրաւ, ժանկրէնա երթալու
համար, կարմրամետաքս ժանեակներով
և ոսկեթել ծոպերով զարդարեալ գա-
հաւորակ մը, երկու հաւժկու և փրփրե-
րախ առաջնորդ երիվար՝ իւրաքանչիւրն

բիքսի եզերաց կողմն կառուցուած ծովեզեր-
եայ քաղաք մ'է:

չորսական մարդով, երկու բեռնակիր,
տակաւարարձ մը, գաւաթներ կրող
մարդ մը՝ ի հարկին անոր ծառան բու-
ժելու համար, ծխափողակիր մը, հո-
վանոցատորձ մը՝ զնա արեւուն կիզիչ
ճառագայթներէն պահպանելու համար,
լծապերակիր մը՝ գիշերուան համար, ան-
տառահատ մը, երկու խահարար, եր-
կու ուղտ իրենց ուղտապաններով՝ իւր
պաշարն և բեռներն կրելու համար,
երկու յառաջընթաց հետեւակք, որպէս
չի ծանուցանեն անոր գալուստն, չորս
հեծելազօրք պարսիկ ձիերու վրայ հե-
ծած՝ անոր ուղեկցելու համար, և մէկ
դրօշակիր մը, որ բարձրացուցած էր
Անկլիական զինանշանով նկարեալ դրօ-
շըն: Զայդ գիտնականն այս շքեղագոյն
և փառաւոր ուղեգնացութեան մէջ տես-
նելով մարդ՝ պիտի կարծէր զնա Հընդ-
կական մեծ ընկերութեան գործակալ
մը, սա՛ տարրերութիւնը կար միայն,

որ դիտուն Անկլիացին փոխանակ ընծա-
ներ երթալ փնտռելու, ինքն պիտի մա-
տուցանէր նուէրներ: քանզի Հնդկասա-
նի մէջ օրէնք չէ դատարկաճռն ներկայա-
նալ բարձրաստիճան անձանց՝ կռուալա-
րիչն տուած էր անոր, իւր ազգին ծախիւք՝
ընտիր հեռագիտակ մը և պարսկական
շքեղ գորգ մը պրահմանաց գլխաւորին
նուիրելու համար, դիպակներ անոր կը-
նոջն համար, և երեք կտոր, կարմիր
ճերմակ և դեղին, ճենական կերպաս՝ ա-
նոր աշակերտաց գօտի շինուելու համար:
Նուէրներն տեղաւորուեցան ուղտերուն
վրայ, և անկլիացի գիտնականն նստե-
լով իւր դահաւորակին մէջ՝ ճամբայ ե-
լաւ ժողովոյ հարցմանց տետրովն հան-
դերձ,

Ի ճանապարհին կը խորհէր թէ ո՞ր
հարցումէն պէտք է սկսիլ ծաղրէնացի
պրահմանաց գլխաւորին հետ ունենալիք
փիճարանութեանց: Պէտք էր սկսիլ Գան-

դէսի ականց և ողողմանց վերաբերեալ
378 հարցումներուն մէկէն, թէ այն
հարցումէն՝ որ կը պատկանէր Հնդկաց
ծովուն փոփոխակի և կիսամեայ ընթա-
ցից, որ կընար ծառայել ամբողջ երկ-
րագունտն շրջապատող ովկիանու աղ-
բերց և անոր ժամանակեալ շարժմանց
պտտառուոյն յայտնութեան: Թէպէտ այս
խնդրոյն վերաբերեալ փիճարանութիւն
մը անհունապէս օգտալար կընար ըլլալ
բնագիտութեան՝ Նեղոսի ականց և աճ-
մանց մասին դարերէ ի վեր յուզուած
խնդիրներէն աւելի, բայց տախալին եւ-
րոպացի գիտնացու շագործիւնը գրաւած
չէր: Ուրեմն նախամեծար կը համարէր
հարցնել պրահմանապետին՝ թէ ջրհեղե-
ղըն արդարեւ տիեզերական եղած է, որ
այնքան վէճերու առիթ տուաւ, կամ
աւելի վեր ելլելով՝ ստոյգ է թէ արե-
գակն շատ անգամ փոխած է իւր ըն-
թացքն, արեւմուտքէն ծագելով և արեւ-

երբէն մարը մանկելով, որպէս աւան-
դած են եղիպտական քորմերն և զոր Հե-
րոդոտոս մէջ կը բերէ. մանաւանդ հար-
ցաւորել աշխարհի ստեղծման թուականին
վրայ, որում խել մը հարկաւոր տարի-
ներ կուտան: Մերթ կը խորհէր թէ ա-
ւելի օգտակար կ'ըլլայ խորհուրդ հարցը-
նել աղգաց կառավարական լաւագոյն ձե-
լին նկատմամբ, եւս և ի վերայ իրաւանց
մարդկան, այդ համար ո՛չ ուրեք կը դըս-
նուի օրինադիրք մի, բայց այդ վերջին հար-
ցումն իւր արձանագրութեան մէջ չկար:

Սակայն, կ'ըսէր մեր գիտունն իւրու-
վի, ամեն բանէ յառաջ, կը թուի՝ թէ
ի դէպ է հարցնել Հնդկի իմաստունին թէ
ի՞նչ կ'երպով կարելի է գտնել ճշմար-
տութիւնը, զի եթէ մտաց դատողութեան
հնորհիւ՝ որով ջանացի ցայժմ որոշման
մը գալ, մտաց կարողութիւնն առաւել
կամ նուազ կը տարբերի մարդէ իմարդ:
Հարկ է որ հարցնեմ նաև իրեն թէ ո՛ւր

պէտք է փնտռել ճշմարտութիւնը, ե-
թէ գրոց մէջ՝ ամենքն ալ միմեանց հա-
կառալ կը խօսին: Վերջապէս թէ հարկ
է ճշմարտութիւնն հաղորդել մարդկան,
զի երբ ճշմարտասէր ոք ուզէ ճանչցնել
զայն այլոց՝ անմիջապէս կը գժտին իրեն
հետ: Ահա՛ երեք յառաջակարգ հարց-
մունք, որք վրիպեցան մեր երևելի նա-
խագահին ուշադրութենէն, եթէ ժակ-
րէնայի պրահմանն կարենայ ասոնց ար-
ժանաւոր պատասխաններն տալ պիտի
կրնամ ունենալ համայն գիտութեանց
բանալին, և որ լաւագոյնն է, խաղաղու-
թեամբ պիտի կենցաղավարիմ ամենուն
հետ: Այսպէս կը խորհէր անկլիացի գիտ-
նականն: Վերջապէս տասնօրեայ ուղևո-
րութենէ մը յետոյ հասաւ Պէնկալայի
ծոցոյն եզերքը. ճամբուն վրայ հանդի-
պեցաւ խել մը մարդոց՝ որ կը դառնային
ժակրէնայէն՝ հիացեալ հնդկի պրահմա-
նաց գլխաւորին հմտութեանը վրայ, ում

դնացած էին խորհուրդ հարցնելու։ Մե-
տասաներորդ օրն, արեգական ծագման
միջոցին տեսաւ հեռուէն ժակրէնայի հըռ-
շակաւոր մեհեանը, որ կառուցուած էր
ծովուն եզերքն, և որ կարծես կը տի-
րապետէր այն վայրերուն իւր կարմրա-
գոյն բարձրադիտակ պատնէշներով, գըմ-
բէթներով և սպիտակ մարմորոնէ աշ-
տարակիւններով, և կը բարձրանար ինն-
եակ մշտափթիթ ծառուղիներու կեդ-
րոնէն, որք նոյնքան երկիրներ կ'առաջ-
նորդեն։ Այս ուղիներէն իւրաքանչիւրն
երկուստեք կը զարդարեն ազգի ազգի
ծառեր, արմաւենիներ, դեքենի, քոքենի,
մանկենի, լատանիէ, քափրենի հնդիկ ե-
ղէգն, պանան և ճանդան, և կ'երթայ կ'ըն-
դարձակի մին դէպի Սէյլան, մին՝ ի Գոլ-
կոնդ, մին՝ յԱրաբիա, մին՝ ի Պարսկաս-
տան, մին՝ յերկիրն Թիպէտի, ուրիշ մը
ի Ճէնա, մի այլն յԱվա, ուրիշ մ'ալ յեր-
կիրն Սիամայ և Հնդկաց ծովուն դէպի

կղզիները։

Անկլիացի ուղեւորը հասաւ մեհե-
անն հնդիկ եղէգներէ յերկրեալ ու-
ղիէն՝ որ կը տանի Գանդէսի եզերքէն
ի տեսիլ մերձակայ սիրուն կղզեկաց։
Այս մեհեանն հարթ հաւասար ըն-
դարձակ դաշտի մը վրայ բարձրադիտակ
կառուցուած է, ուղեւորն երբ դիտէ զայն
հեռուէն առաւուան դէմ, հազիւ կրնայ
հասնիլ անոր իրիկունն։ Անկլիացին ի
մտոյ դիտելով ուր արեւմտեմ մեհեանն շը-
քեղսփառ մեծութիւնն սքանչացաւ իւր
պզնճի դռներն վերջալուսոյ շողերէն կը
փայլէին, և արծիւներ կսաւառնէին երկ-
նաբերձ տանեացը շուրջ, սպիտակակուճ
մեծամեծ աւաղաններ կը շրջապատէին
զայն, որոց վճիռ ջուրց մէջ կ'անդրադառ-
նային մեհեանին դմբէթներն և դռներն,
շուրջ կը տարածուէին բնդարձակ ճեմե-
լիքներ և դարաստանք շրջապատեալ
հոյակապ շէնքերով, յորս կը բնակէին

մեհենին սպասարկու պրահմանք :

Յառաջընթացք վաղեցին ազգա բա
րեւ անոր դաբուսաւ . իսկոյն չլջակայ
պարտէզներէն խումբ մը մատաղերամ
քրմուհիք ելլելով՝ եկան դիմաւորել
զնա պարերով և երգերով , ընկերակ
ցութեամբ դափերու ձայնից . իրենց պա
րանոցներուն վրայ կը կրէին չլթայօրէն
հիւսուած ծաղկեայ մանեակներ , և ա
մերիկեան յասմիկէ յերկրեալ պսակ
ներ գլուխներնուն շուրջ :

Անկլիացին անոնց ծխած խնկոց քաղց
բարոյր ամպիկներուն , պարերուն և ե
րած շառութիւններուն մէջէն յառաջացաւ
մինչև մեհենին դուռն , որոյ խորն բազ
մաթիւ ուկի և արծաթ կանթիղներու
լուսով կ'երևութանար ժակրէնայի ար
ձանը , Պրահմայի եօթերորդ մարմնաւոր
թիւնն յուրանաձև , ձեռատ և անոտն ,
քանդի իւր ձեռներն և ոտները կ'որան
ցուցած էր երկրագունդն փրկելու համար

զայն կրեւու ճգանցը մէջ : Անոր ոտիցն առ
ջեւ կ'երկրապագէին ուխտաւորներ , յորոց
ոմանք կ'սոստանային բարձրաձայն՝ տօ
նին օրը ընդհարկանել ուսերնին անոր
կառայր , և ոմանք՝ ջախջախել ինք
զինքնին անոր անիւներուն տակ :
Թէպէտ անստիպալ մարտանգից այս
տեսարանն սոսկում ազգեց մեր գիտ
նականին , բայց կը պատրաստուէր մըտ
նել մեհեանն , երբ ծեր պրահման մը
որ դռնապանութիւն կ'ընէր , արգիլեց
զայն , և հարցուց դաւուն պատճառը ,
և երբ իմացաւ , ըսաւ Անկլիացւոյն .
Քանզի պիղծ կը համարուիս այլակրօն օ
տարազգի մը լինելով , չէս կրնալ ներ
կայանալ ո՛չ ժակրէնայի և ո՛չ իւր քրմա
պետին մինչև որ տաճարին լոգարաննե
րէն միոյն մէջ երեք անգամ չլուացուի
և մինչև որ չհանես վրայէդ գազանի
մարթէ կամ կովու բուրդէ շինուած հան
դերձներդ , զի կ'օքն կը պաշտեն սրահ

մանք . ո՛չ ալ խողի մազէ շինուած բան մը բլլալու է վրադ , ուրկէ այնքան կը քարշին :

Ուրեմն ի՞նչպէս ընեմ , պատասխանեց Անկլիացին , պրահմանապետին ի նուէր բերած եմ պարսկական դօրգ մը՝ հիւսեալ գաղատական այծու մազէ , և ճենական մետաքսեայ կերպասներ :

Այն ամեն բան , կրկնեց դռնապան պրահմանն , որ կը նուիրուն ժակրէնայի տաճարին կամ իւր քրմապետին՝ սըրբեալ կը համարուն այն նպատակաւ միայն թէ նուիրուած են անոնց . բայց քու հանդերձիցդ համար այս բանն չկըրնար բլլալ :

Տեսնելով դիտնականն որ անկարելի է առանց առաջարկեալ պայմանաց դօրձադրութեանց ներկայանալ մեծ պրահմանին , հոնեց թիկնոցն՝ որ անկրեական բուրդով հիւսուած էր , և այծէմարթէ կօշիկներն և կըրու մորթով պատ-

րաստուած խոյրն , յետոյ ծեր պրահմանն երիցս լուանալով զնա՝ հազցուց անոր հնդկական կտաւեղէն մը , և առաջնորդեց մինչև պրահմանապետին սրահին դուռ . և երբ կը գառառատուէր նա ներս մանելու Արքայական ժողովոյ հարցմանց տետրն թևի տակ , առաջնորդն հարցուց թէ տետրն ծածկող կողքն ի՞նչ նիւթէ շինուած էր :

Հորթու մորթէ . պատասխանեց Անկլիացին :

Ի՞նչ , դոչեց պրահմանն սարսափահար , չէ՞ր քեզ թէ պրահմանք կովը կը պաշտեն , և դու տակաւին կը համարձակի՞ս ներկայանալ պրահմանաց գըլ՝ խաւորին հորթու մորթով ծածկեալ տետրով մը :

Անկլիացին պիտի ստիպուէր երթալ մաքրուիլ Գանդէսի մէջ եթէ չխորհեր հարթել համայն դժուարութիւնք՝ քանի մը հնդկական ոսկի դրամներ առլով

առ աշխարհին . բայց տեղորն պէտք եղաւ
թողուլ գահաւորակին մէջ , կը մխիթար-
ուէր խորհելով սակայն ընդ ինքն թէ
գ'էթ երեք հարցումներ միայն պիտի
կրնար ընել հնդիկ քրմապետին , և կը-
տէր . Գոհ պիտի ըլլամ եթէ ուսուցանէ
ինձ թէ ի՞նչ միջոցով պէտք է փնտռել
հշմարտութիւնը , թէ ո՞ւր կրնայ դանդ-
ուիլ , և թէ հա՞րկ է հաղորդել զայն
մարդոց անխտիր :

Ուր ուրեմն ծեր պրահմանն մնացուց
ղանկիխային , կտաւէ հանդերձովն պա-
րածածկեալ հօլանի գլխով և բոկոսն ,
ժակրէնայի գլխաւոր քրմին մօտ , որ ճան-
դաւ փայտէ սիւներով զարդարուն սրա-
հի մը մէջ նստած էր , սրահին կովու աղ-
բով ծեփուած պատերն կանաչներկու-
ած էին , և հայելոյ պէս փայլուն և ու-
ղորկ , յատակն ծածկուած էր վեց ոտք
երկայնութեամբ և վեց ոտքով լայնու-
թեամբ նրբահիւս փսիաթներով , սրահին

խորը երեսնայ վանդակապատով մը շրջ-
ջապատեալ պատուանդանաւոր բաղմն-
ցի մը վրայ , կարմրաներկ հնդկեղէզնեայ
շրջափակի մը մէջէն կը տեսնուէր պատ-
կառելի քրմապետը իւր ալիւր մօրուքով
և երեք թեւեր ըստ սովորութեան պրահ-
մանայ , կ'երկարէին առ ի շեղ :

Դեղնագոյն դորդի մը վրայ ծալա-
պատիկ նստած էր կատարեալ անշար-
ժութեան մէջ , մինչև անգամ աչաց բի-
բերն իսկ չէին խաղար :

Իւր աշակերտներէն ոմանք սիրա-
մարդի փետրէ շինուած հողմահարներով
իբաց կը վանէին անկէ ճանճերն , աչք
արծաթեայ խնկանոցներու մէջ կը ծխէին
հալուէ , և են որք տաւղի վրայ կը ներ-
դաշնակէին օրհներգութիւններ . մնաց-
եալներն որ բաղմաթիւ էին , և որոց մէջ
կային ֆաքիրներ , տէրվիշներ և այլակրօն
կրօնաւորք , կարգ կարգ նստած էին
սրահին երկու կողմերն խորին լռութեան

մէջ. աչտւնին ի դեռնին խոնարհած և բազումնին խաջած և կարծքերնուն վրայ ամփոփած :

Երբ Անկլիացին իւր մեծարանքը մատուցանելու համար ուզեց յառաջ անցնիլ մինչև պրահմանապետին քովն, իւր առաջնորդն արգելիլով հոն կեցուց զնա իններորդ փոխաթին վրայ, և ըստ. Առաջնորդն արգելիլով հոն կեցուց զնա իններորդ փոխաթին վրայ, և ըստ. Առաջնորդն արգելիլով հոն կեցուց զնա իններորդ փոխաթին, Մօկօլի պայազատ իշխաններն՝ մինչ՝ երրորդ փոխաթին, միայն Մօկօլի, տիրապետին, շնորհուած է մերձիլ պատկառելի քրմապետին, անոր ոտքերն համբուրելու համար :

Սակայն խել մը պրահմաններ մինչև բազմացին առջև տարին հեռադիտակը՝ դիպակներն, մեծաքանակ կերպանները և գորգը, զորս Անկլիացւոյն մարդիկը դրած էին սրահին դրան առջև :

Երբ պրահմանապետը հաղիւ տըժ.

դոհ ա'րնարի մը նեւեց նուէրներուն վրայ, զորս ի վայն չէնքին ներքին մէկ կողմը փոխադրելին :

Գլանալանն պիտի սկսէր խօսելու, երբ իւր առաջնորդն ազդարարեց իրեն թէ պէտք էր սպասել մինչև որ քրմապետն հարցաքննէր :

Նստեցուցին զնա կրօններուն վրայ ծաղապատիկ, զորօրինակ հրկրին դերձակները կը նստէին :

Կը միմուար նա այս քան ճանճրացուցիչ արարողութեանց վրայ, բայց մի ոք չգիշանիր դուցէ եւս առաւել յագնութեանց, երբ ճշմարտութիւնն փնտռելու համար մինչև Հնդկաստան երթալ յանձն առած է :

Անկլիացին նստածին պէս՝ երգերն դադրեցան, քանի մը վայրկեան խորին լռութենէ մը յետոյ քրմապետն հարցունել տուաւ թէ ինչու եկած էր ի ժալքէնա :

Թէպէտ ժողովոյն գէթ մի մասին չեղի լինելու համար բաւական որոշ և Հնդկերէն խօսեցաւ նա, բայց իւր խօսքը ֆաքիրի մը միջոցաւ արիշի մը հաղորդուեցաւ, և այս երկրորդն՝ Անկլիացւոյն, որ նոյն լեզուաւ պատասխանեց թէ եկած է ի Ժաիրէնա խորհուրդ հարցունելու պրահմանապետին, որ այնքան մեծ համբաւ կը վայելէ, դիտեալու համար իրմէ թէ ինչ կերպով կարելի է ճանչնալ ճշմարտութիւնը:

Այս պատասխանը դնաց հասաւ պրահմանապետին մի և նոյն գերակատարներու միջոցաւ, որք այն հարցումն բերած էին:

Այս եղանակաւ շարունակուեցաւ ամբողջ բանակցութիւնն:

Ծերունի պրահմանապետը քիչ մը խորհելէն յետոյ պատասխանեց. ճշմարտութիւնը միայն պրահմաններու միջոցաւ կարելի է ճանչնալ:

Յայն բան բոլոր ժողովականք խոնարհեցան՝ զարմանալով նախագահին պատասխանին վրայ:

Ուր պէտք է վնտուել ճշմարտութիւնը. հարցուց Անկլիացին բաւական զայրացմամբ:

Բոլոր ճշմարտութիւնք, պատասխանեց ծերունի քրմապետը, ամբողջաւ են չորս Վէտայից մէջ, որք գրուած են հարիւր քսան տարի յառաջ Սանսկրիտ լեզուաւ, և ոյց միայն պրահմաններն կըրնան խելամոխլ:

Այս պատասխանին վրայ ամբողջ օրահն թնդաց ծափահարութեամբք:

Անկլիացին վերստանալով իւր բռնական պաղարիւնութիւնն՝ բաւ ժակրէնայի քրմապետին. Որովհետեւ Աստուած ճշմարտութիւնը այնպիսի գրոց մէջ ծածկած է, որոց խելամոխլն միայն պրահմաններու վերապահեալ է, կը հետեի թէ չուզեր որ զայն ճանչնան այլք:

բաղումք որք չգիտեն իսկ թէ պրահ-
մաններ կան . ապաքէն եթէ այս այս-
պէս ըլլար , Աստուած չէր կրնար ար-
դար համարուիլ : Պրահմա աստուածը
այսպէս կամեցաւ , յաւել ծերունին , ո՛չ
որք կրնայ հակառակիլ Պրահմայի կամաց :
Ժողովոյն ծափահարութիւնքն կըրկ-
նուեցան , և երբ հանդարտութիւնն վե-
րբոտին տիրեց , Անկլիացին իւր երրորդ
հարցումն առաջարկեց . հա՞րկ է զմար-
դիկ հաղորդ առնել ճշմարտութեան :
Յաճախ , ըսաւ ծերունին , խոհմու-
թիւնը կը պահանջէ որ զայն չյայտ-
նենք ամենուն անխտիր , բայց պարտա-
կանութիւն է ըսել զայն պրահմաններուն :
Ի՞նչ , գոչեց Անկլիացին բարկու-
թեամբ , պէտք է ըսել ճշմարտութիւնը
պրահմաններուն , որք չեն ուզեր յայտ-
նել զայն այլոց , ա՛հ , արդարեւ պրահ-
մանք կարի յոյժ անիրաւ են :

Այս խօսքին վրայ սոսկալի շփոթու-

թիւն մ'էր բրդաւ ժողովոյն մէջ , Ժողո-
վը անտրտուն ըսած էր Աստուծոյ վերա-
դրուած անարդարութեան , բայց չլրցաւ
նոյնպէս անխտով մնալ՝ երբ յանդիմա-
նական նախատինքն կը դառնար պրահ-
մանաց իրոյ : Հնդիկ գիտնականներն ,
Փաքիւրներն , շէյխներն , պրահմաններն ,
պարսկապէնք և սնոնց աշակերտներն
կը փախաքէին անմիջապէս վիճաբանու-
թեան բռնուիլ Անկլիացւոյն հետ , բայց
Ժակիրենայի մեծ քուրմն դադրեցուց չչու-
կըն ձեռքով զարնելով , և բաւական
բարձրաձայն ըսելով . Պրահմաններն եւ-
րոպացի գիտուններուն պէս չեն վիճա-
բանիր . և զոյս ըսելով ոտքի ելաւ և
մեկնեցաւ ամբողջ ժողովոյն դրուատա-
նաց գոչիւններուն մէջէն :

Ժողովականք սկսան բարձրաձայն
տրանջալ Անկլիացւոյն դէմ , և գուցէ
դաւէին իսկ կենացք դէմ , եթէ չունե-
նային երկիւղ յԱնկլիացւոյնմէ , որոց աղ-

դեցուծիւնն խիստ զօրաւոր էր Գանդէ-
սի եզերաց վրայ :

Անկլիայի դիւանականն դուրս ելած
ատեն՝ իրեն առաջնորդողն ըսաւ. Մեր
ամենապատկառելի հայրը քեզի պիտի
մատուցանէր, ըստ սովորութեան, օշա-
րակ, պէգէլ^(*), և քաղցրաբոյր խուն-
կեր, բայց դուք վշտացուցիք զինքը :

Ի՞նչ պէտք է վշտանալ, պատաս-
խանեց Անկլիացին, որ այնքան անօգուտ
յողնուձիւններ յանձն առի. քու դըլ-
խաւորդ ի՞նչ բանի համար սրտնած է :

Ի՞նչ, կրկնեց առաջնորդն, դու չէ՞ր որ
հակառակեցար անոր. չն՞ս դիտեր որ
Հնդկաստանի հրաշալիքն է նա, և իւր
խօսից ամէն մէկն հանճարոյ ճառագայթ-
ներ են :

Անտարակոյս, պատասխանեց Անկլ-

(*) Տունի մ'է, որոյ տերն հնդկաստանցիք
սովորութիւն ունին ծամելու :

լիացին, հագնելով իւր թիկնոցն՝ կօ-
շիկներն և խոյրն :

Օգը փութորիկ կը գուժէր. գիշերը
կը մօտենար, խնդրեց նոյն գիշերն մե-
հենին օթեւաններէն միոյ մէջ անցնել,
բայց չթողատրեցին, քանզի պիղծ կը
համարուէր : Եւ զի պարտասեցուցիչ ա-
րարողութիւններն յոժ ծարաւեցուցած
էին զնա՝ ջուր խնդրեց. փոքրիկ ամա-
նով մը ջուր բերին. երբոր խմեց, կոտ-
րեցին ամանը, վասն զի պիղծ լինելով՝
անմաքրած էր զայն չրթներովն : Յայն-
ժամ՝ զոյրացեալ կանչեց իւր մարդիկը,
որ մեհենին աստիճաններուն վրայ եր-
կրպաղութեան պարապած էին, և ելլե-
լով դահաւորակին մէջ ճամբայ ինկաւ
Հնդիկ եղէգներէ յերկրեալ ծովեղեր-
եայ ուղիէն :

Գիշերուան սև տառերներն սկսած
էին տխուր ամպերով :

Ի ճանապարհին այսպէս կ'ըսէր նա

ընդ ինքն . Հնդկական առածը շատ
ստույգ է . Այն ամեն Եւրոպացի որ կ'այ-
ցելէ Հնդկաստանի՝ կը շահի համբերու-
թիւն , եթէ չունի , իսկ եթէ ունի՝ կը
կորսնցունէ զայն : Ես կորսնցուցի իմն .
Խնչպէս , կարելի չէ որ գիտնամ թէ
ի՞նչ միջոցով ճշմարտութիւնը կը գտնուի
թէ ո՞ւր պէտք է փնտռել զայն , և թէ
պէ՞տք է հաղորդել զայն մարդկան . ու-
րեմն մարդիկ ամենայն ուրեք դատա-
պարտուած են վէճերու և սխալանաց .
չարժեր գալ ի Հնդկաստան պրահմա-
նաց խորհուրդ հարցնելու :

Մինչդեռ Անկլիացիին այսպէս կը
խորհեր գահաւորակին մէջ , յանկարծ
ուժգին փոթորիկ մը ելաւ , զոր Հնդ-
կաստանցիք թաթառ (ṭhṭh) կը կոչեն :
Ծովուն կողմէն փչած հողմն կը զայրա-
ցնէր Գանգէսի ալիքներն , որք փրփրա-
սասա կը խորտակէին գետաբերնի կղզե-
կաց բաղխելով . եզերքն ի վեր կը բարձ-

րանային փոշոյ սիւներ , և անտառաց
մէջէն՝ ամպք տերեւոց , զորս սաստկա-
գոյն հողմն խառնիխուռն կը ցրուէր
դաշտաց մէջ և ալեաց վրայ , մերթ
բարձրացնելով զայնս մինչև ամպերն ,
մերթ ուժգնապէս հարուածելով հնդիկ
եղէգներն , որք ամենամեծ ծառերն
անգամ կը գերազանցէին բարձրութեամբ
կը շարժէր զանոնք այնքան դիւրութեամբ
որպէս թէ լինէին՝ մարգագետնի անզօր
խտեր : Փոշոյ և տերեւոց մրրկաց մէ-
ջէն կը տեսնուէր ալէժածան տախանեալ
ծառուղին համայն , ուր ծառերէն ու-
մանք կը խոնարհէին յաջ և յահեակ
մինչ ի գետին , և այլք վերտուն կը բարձ-
րանային ահեղ մռնչմամբ : Անկլիացւոյն
մարդիկն վախնալով որ չ'ըլլայ թէ ջախ-
ջախն անոնց հարուածներէն , կամ ջրա-
հեղձոյց կորսուն Գանգէսի զայրացեալ
ալիքներէն , որք արդէն սկսած էին յոր-
դիլ և վաղել եզերքն ի դուրս , դաշտաց

ճամբան բռնեցին , և կը դիմէին ըստ
դիպաց մերձակայ բլրակներն : Սակայն
դիշերը կը յառաջանար . արդէն երեք ժա-
մէ ի վեր կ'ընթանային խիտ մութին մէջ
առանց գիտնալու թէ ո՛ր կ'երթային .
յանկարժ փայլակ մը ճեղքելով ամպերն
և լուսաւորելով հորիզոնն ամբողջ՝ տե-
սան խիտ հեռուն , իրենց աջ կողմն ,
ժաղկէնայի մահեանն , Գանդէսի կղզեակ-
ներն , յուզեալ ծովն , և մօտն , իրենց
առջև , պղտիկ հովիտ մը և երկու բլուր-
ներու մէջ անտառ մը , վազեցին ապաս-
տանիլ հոն , և երբ հովտին մուտքն հա-
սան , որոտումն արդէն սկսած էր լսելի
ընել իւր խուլ թնդիւններն :

Հովիտն չըջապատուած էր ժայռե-
րով , և կը կրէր երկնաբերձ վազեմի
ժառեր . թէպէտ փոթորիկն կը խոնար-
հեցնէր անոնց դազալթներն՝ սակայն իրենց
անհեղեղ արմատներն զիրենք չըջապա-
տող ժայռերուն պէս անսասան էին :

Հինաւուրց անտառին այս մասն կար-
ծես հանգստեան օթեւան մ'էր , բայց
դժուարին՝ հսնկէ ներս մտնել . հնդկե-
ղէգներ՝ որ կը պատէին զայն՝ ցանցա-
կերպ ծածկած էին ծառոց արմատներն ,
և լիանք խաղաղատուելով արմատէ յար-
մատ , ուրիշ բան չէին ներկայացնէր
ամենուստ , բայց ոտերէ և տերեւներէ
հիւսուած պատուար մը , յորում կ'ե-
րեւութանային սաղարթապատ անել
խորշեր . բայց հեծելագորք իրենց տա-
պարներով ճամբայ մը բացին , յորմէ
անցան ամենքն դահաւորակովն հան-
դերձ : Ի զո՛ր կարծեցին ինքզինքնին
փոթորկէն պատապարած ըլլալ , ահա՛
տեղատարաւ անձրև մը նոցա շուրջն
անմիջապէս անթիւ հեղեղներ կազմեց .
և երբ վարանման մէջ էին , նշմարեցին
հովտին ամենէն անձուկ մէկ կողմն ,
ծառոց տակ , լոյս և խրճիթ մը , լոպ-
տերակիրն այն կողմն վազեց լոպտերն

վառելու համար, բայց քիչ մը յետոյ
դարձաւ շնչասպառ, և աղաղակելով .
Մի մօտենաք, Բարիա՛ մը կայ հոն :

Ի կոյն ամբօրն սարսուփած գոչեց. Բա-
րիա՛ մը, Բարիա՛ մը : Անկլիացին կար-
ծելով թէ Բարիան վայրենի կենդանի
մ'է, ձեռքն անմիջապէս ատրճանակին
տարաւ, և կը հարցնէր ըսպտերակրին
թէ ի՞նչ է Բարիան :

Բարիան, պատասխանեց նա, ան-
հաւատ և անկրօն մարդ մ'է :

Իսկ հեծելագորաց գլխաւորն ըսաւ
Բարիա Հնդիկ ցեղ մ'է, այնքան անարդ,
որ ներքի է սպաննել զայն եթէ դպչի
մէկուէն. եթէ մոտենք իւր խրճիթն, ինն
ամիս չենք կրնար ո՛ր և է՝ մեհեան մը
մանել, և սրբուելու համար պէտք է
ինն անգամ Դանգէսի մէջ լուացուիլ և
նոյնչափ անգամ լուացուիլ նաեւ կովու
մէջով յոտից ցգլուեն ի ձեռն պրահ-
մանի : Համայն Հնդիկք գոչեցին. Ան-

կարելի՛ է որ Բարիայի մը խրճիթն մըտ-
նանք : Ի՞նչպէս դիտցար, ըսաւ Անկլիա-
ցին իւր ըսպտերակրին՝ թէ այդ Հնդիկն
Բարիա մ'է, ոյ լինքն անհաւատ և ան-
կրօն : Վասն զի, պատասխանեց, երբ
խրճիթին գուռն բացի՝ տեսայ որ պառ-
կած էր մի և նոյն փօխիթին վրայ շանը
և կնոջն հետ իմիասին, և կնոջը կու-
տար ջուր կովնդջներով մը : Անկլիացւոյն
բոլոր ուղեկիցք միաձայն կրկնեցին . Ո՛չ
չենք կրնար մանել Բարիայի մը խրճիթ :

Սպասեցէք դուք հոս եթէ կ'ա-
զէք, ըսաւ Անկլիացին, ես բոլոր Հըն-
դիկ ցեղերն հաւատար կը գտնեմ, երբ
խնդիրն անձրեւէն պատասպարուելու վրայ
է : Զայս ըսելով ցատկեց դահաւաքակն
և անութին տակ առնելով հար անոց
տետրն հանդերձ մոխրագոյն, ու ծխիչն
ի ձեռին, դնաց առանձին խրճիթն դու-
ռն, և երբ զարկաւ, սիրուն գէմքով
մարդ մը եկաւ բացաւ զայն, և հեռա-

յաւ իսկոյն ըսելով . Տէ՛ր , ես Թշուառ
Բարիա մ'եմ , անարժան զքեզ հիւրասի-
րելու , բայց եթէ յորմար կը դառնա
իմ խորճիժն անձրեւէն պատասպարուելու
համար , մեծ պատիւ կ'ընես ինձ : Եզ-
բայր , պատասխանեց Անկլիացին , հա-
ճութեամբ կ'ընդունիմ ասպնջականու-
թիւնդ :

Յայնժամ Բաշիան ջահ ի ձեռին ,
խուրճ մը չոր փոյտ կրնալն առած և
կողով մը լեցուն քօքօ և պանան անու-
թին տակ , դուրս ելաւ , և մօտենալով
Անկլիացւոյն մօրդոց , որ քիչ մը հեռուն
ծառի մը տակ կեցած էին , ըսաւ . Որովհե-
տեւ չէք ուզեր խորճիժն մանեւաւ շնորհն
ընել ինձ , ահա ձեզի կը բերեմ կեղեւա-
պատ պտուղներ , զոր կրնաք ուտել ա-
ռանց պղծուելու , և ահաւասիկ ձեզի
փայտ իհուր , կրնաք չորցնել ձեր հան-
դերձներն և պաշտպանել ինքզինքնիդ
ընդդէմ վաղ երց . Աստուած պահպանէ

ղձեղ : Եւ իսկոյն խորճիժն դառնալով՝ ըսաւ
Անկլիացւոյն . Տէ՛ր , կը կրկնեմ , թշուառ
Բարիա մ'եմ ես , բայց զի չե՛ս դու
հնդիկ , ինչպէս դիւրին է հասկնալ դի-
մացդ սպիտակ դոյնէն և հանդերձներէդ ,
կը յուսամ թէ ծառայիդ կերակուրնե-
րէն չպիտի խորշիս , և զայս ըսելով գե-
տինը փախածին վրայ դուրս մանկ , խոր-
ձոր քաղցրահամ , համեղաճաշակ բոյ-
սեր , կրակախառն մսիւրոց տակ եփած
գետնախնձոր , խորովեալ պանան և սոսն
մը բրինձ՝ քօքօյի կաթով և շաքարով
պատրաստուած . յետոյ քաշուեցաւ իւր
փախածին վրայ կնոջն և տղուն քով , որ
կը նիւրհէր կնոջը մօտ օրօրացի մը մէջ :
Առաքինիդ դու , ըսաւ անկլիացին ,
դու քան զիս արժանաւորադոյն ես ,
այնու զի զքեզ անարդողաց իսկ կը հա-
ճիս բարեգործել : Եթէ չգաս ինձ հետ
չբաղմիս այս փախածին վրայ , պիտի կար-
ծեմ թէ զիս եւս իբրեւ չոր ոք կը

ճանչնաւ, և պիտի մեկնիմ անմիջապէս.
խրճիթէդ անձրեւոյ հեղեղներէն խեղ-
դուիլս և վազըրերէն վարատուիլս իսկ
դ իմնամ:

Բարիան եկաւ նստեցաւ միեւնոյն
փոխաթին վրայ, և սկսան երկուքն
իմիասին ճաշել, և Անկլիացին փոթսը-
կէն այսպէս պատասխարուած ըլլալուն
համար կը հրճուէր յոյժ. քանզի խր-
ճիթն երբէք չէր սասաներ, ոչ միայն
հալտին անձուկ կողմն ըլլալուն, այլ
մանաւանդ զի հաստատուած էր իստու-
րտ հնգիկ թղենւոյ մը, որոյ ոտք
բուսուցանելով իրենց ծայրն խիտ առ-
խիտ ա՛յլ արմատք՝ կը ձեւացնէր նոյն-
քան կամարներ միեւնոյն մայր արմա-
տին յենած. այս ծառերն նաև այնքան
տերեւախիտ են, որ անձրեւի կաթիլ
մ'իսկ չծորեր անոնցմէ վար: Թէպէտ
մըրկին ահաւոր դռումն կը շարունակէր
փայլատականց շառաչմանց հետ, սա-

կայն խրճիթին երգիքէն ելած կրակա-
րանին ծուխը և կանթեղին լոյսը չէին
իսկ դողդոջեր, Անկլիացին կ'սքանչանար
խրճիթին մէջ տիրած այս խաղաղութեան
վրայ, որոյ առջեւ տարերոյ հանդար-
տութիւնն իսկ կը նսեմանայ: Հնգիկն
երեսնօրի պ'ս փայլուն և սեւամորթ ման-
կիկն իւր որրանին մէջ կը նիւհէր, և
մայրն որորելով զայն ոտքովն՝ կ'զբօս-
նոր իրեն համար անկօլեան կարմիր և
սեւ ոլոռէ մանեակ մը շինելով: Հայրը
անդադար գորովայից ակնարկներ կը
նետէր անոնց վրայ. այդ խաղաղու-
թեան օթեւանին մէջ չնիկն իսկ կը մատ-
նակցեր տիրող երջանկութեան, տա-
րածուած կատուի մը հետ կրակին առ-
ջեւ, և մերթ քնդ մերթ կիսաբաց ա-
չօք դիտելով իւր տէրն կը հեծկըլտար:
Երբ Անկլիացին դադրեցաւ ուտել,
Բարիան բերաւ անոր կրակ ծխին վա-
ռելու համար, և վառելով նաեւ իրենք,

նշան ըրաւ կնոջն , որ խոհոյն երկու քօ-
քօէ գաւաթներ և հաղաղակ մը լեցուն
փճ⁶ բերաւ , զոր անոնց ճաշելու ժա-
մանակ ինք պատրաստած էր՝ կիտրոն ,
բրնձօղի և շաքարեղեգան հոյզ ջրա-
խառնելով : Սկսան խմել և ծխել , Ան-
կըլիացին ըսաւ . կը թուի ինձ թէ ցարդ
տեսած մարդ ոցս երջանկադոյնն ես դուն ,
և հետեւաբար ամենէն խմաստունը . նե-
րէ ինձ քանի մը հարցումներ ընել քեզ .
ո՞ւստի է քեզ այսքան հանդարտութիւն
ի մէջ այսպիսի ահար՛ու փոթորկի մը ,
որ ծառ մը միայն ունիս ի ծածկոյթ , և
ծառք հրաւիրակք են շանթից : Երբէք,
պատասխանեց Բարիան , հնդիկ թղենին
ազատ է շանթից հարուածներէն : Զար-
մանալի է այդ , կրկնեց գիտնականն ,
բայց անտարակոյս այդ ծառն զօրաւոր
եղեքարականութիւն մը ունեցած ըլլալու
է : Չեմ հասկնար թէ ի՞նչ է եղեքար-
դականութիւնն , պատասխանեց Բարիան ,

բայց իմ կինս կը հաւատայ թէ Պրահ-
ման առտուածը անձրեւէն պատուաբար-
ուելու համար օր մը հնդիկ թղենոյ
տակ ապաստանած է , և այս պատճա-
ռաւ այդ ծառն ազատ մնացած շանթից
հարուածներէն . իսկ ես կը կարծեմ թէ
Աստուած փոթորկալից կլիմաներու թը-
ղենոյ առած է խտադոյն ոտեր և տե-
րեւներ , որք կամարներ կը ձեւացնեն ,
ո՛չ ուրիշ բանի համար , բայց զի ու-
ղեւորք կարենան ապաստանիլ անոր
տակ , ուր ջներեր ինքն որ հասնին կայ-
ծակներն : Զերմեռանդ ես , պատաս-
խանեց գիտնականն , այժմ կ'ըմբռնեմ
թէ Աստուծոյ վրայ ունեցած փտահու-
թիւնդ է զքեզ խաղաղութեան մէջ պա-
հոյն . հանգարա խիղճ մը գիտութեան
չկրցածը կրնայ ընել , և կ'ապահովէ քան
զայն . ըսէ ինձ , կը խնդրեմ , ո՞ր ցեղին
կը վերաբերիս , քանզի չես երեւար բը-
նաւ թէ հնդիկ ցեղէ մ'ես , և զի ոչ ոք

հնդիկ կուղէ հազարդ ակցիկ քեզ . այն
ամեն տեսակ գիտուն հնդիկ ցեղերուն
մէջ , այց խորհրդակցութեան կը պար-
տաւորէի երթալ , չտեսայ երբէք Բարիա
մը . Հնդկաստանի ո՞ր նահանգին մէջ կը
գտնուի քու մհհեանդ : Ամենայն ուրեք
ըսաւ Բարիան , իմ տաճարս բնութիւ-
նքն է , կը պաշտեմ անոր Արարիչը ա-
րեւադալին , և կը փնռաւորեմ զնա
արեւամտին , թշուառութենէ խրատ-
ուած՝ երբէք ինէ աւելի թշուառի մը
օգնելէ չեմ քաշուիր , կը ջանամ եր-
ջանիկ կոցուցանել կինս և զաւակս ,
նոյնպէս և կատուս ու շնիկս . կ'ոպասեմ
մահուան սը կուգայ կենաց վախճանին ,
ինչդէս քաղցր քնոյ՝ օրուան փախճա-
նին : Ո՞ր գրքին մէջ ուսար , հարցուց
դիտունն այս կանոնն : Բնութեան մէջ ,
պատասխանեց հնդիկը , ուրիշ գիրք
չեմ ճանչցած : Ահ , այս՝ , մեծագոյն
գիրքն է այն . ըսաւ Անկլիացին , բայց

մի ոտոյց քեզ կարգալ զայն : Թշուա-
ռութիւնը , պատասխանեց Բարիան .
հայրենեացոյ մէջ անարգ համարուած
ցեղէ մ'ըլլալով , տառնց հնդիկ . կարե-
նալ ըլլալով՝ կրցի ըլլալ մարդ . ընկե-
րութենէ մերժուած՝ ապաւինած եմ
բնութեան : Բայց առանձնութեանդ մէջ
գոնէ գիրքերս ունի՞ս , կրկնեց Անկլիա-
ցին : Եւ ո՛չ իսկ հառ մը , ըսաւ Բարի-
ան , կարգալ զրեւ անդամ չգիտեմ :
Ուրեմն ազատ ես մտահոգութիւն պատ-
ճառող անտառագութիւններէ , ըսաւ նա
ճակաւը շփելով , իսկ ես Անկլիայէն՝
հայրենիքէս , զրկուած եմ ճշմարտու-
թիւնը փնտռելու այլ և ալ աղղաց գի-
տուններուն միջոցաւ , որով միւսին կրնան
լուսաւորիլ մարդիկ և երջանկանալ ,
բայց յեա ընդունայն խուղարկութեանց
և խռովայոյզ վեճերու սա որոշման եկայ
թէ ճշմարտութիւնը փնտռելն յիմարու-
թիւնն է . զի երբ մարդն գտնէ զայն՝

չպիտի կրնայ հաղորդել սրիշներու առանց թշնամիներ յարուցանելու իրեն դէմ: Ըսէ ինձ անկեղծութեամբ, զուեւս այսպէս չե՞ս մտածեր:

Թէպէտ կ'զգամ թէ տղէտ մ'եմ, պատասխանեց Բարիան, բայց զի կ'ուզես որ այս մասին իմ կարծիքս ըսեմ: Ինձ կը թուի թէ մարդ ճամբարտութիւնը միայն իւր երջանկու թեան համար փնտռելու է, ապա թէ ոչ, ամբարտաւան՝ սրնոտիապաշտ՝ փառասէր, չար, մարդախանձ իսկ է այնպէսին ճամբարտութիւնը ի վեր հանել կարծողներուն մտահաճութեանց և անձնական շահույց գործիքքն ըլլալով:

Մեկկիացին՝ որ միշտ առ պրահմանապետն առաջարկած երեք հարցմանց վրայ կը խորհէր, և զմայլեալ Բարիայի բնաիր պատասխաններէն՝ ըսաւ. Որովհետեւ կը կարծես թէ պէտք է ամեն մարդ փնտռէ ճամբարտութիւնը, ըսէ՝

ուրեմն ինձ նախ, ի՞նչ միջոցաւ կարելի է գտնել զայն, երբ մեր իմացութիւնն յաճախ կրնայ խաբել զմեզ, և մեր միտքն կը մոլորեցնէ զմեզ ևս առաւել. խորհելու եղանակն մարդ է իմարդ կը տարբերի, և կը հաւատամ թէ իւրաքանչիւր անհատ միաքն իւր շահույց ծառայեցնելու մասնաւոր միտումն ունի. ահա՛ թէ ինչու համար ամեն մարդ մէկ կերպով չխորհիր: Չկայ երկու տարբեր կրօն, երկու ազգութիւն, երկու ցեղ, երկու ընտանիք, և մինչեւ իսկ երկու մարդ, որ միեւնոյն կերպով խորհին ու մեկնեն. ուրեմն ի՞նչ միջոցով պէտք է փնտռեն ճամբարտութիւնը, երբ միտքն այս մասին չօգներ մեզ: Կը կարծեմ թէ, պատասխանեց Բարիան, պարզ և անշահախնդիր սրտով մը կարելի է գտնել զայն, զգացողութիւնն ու միտքը կրնան խաբուիլ, բայց անխառն սիւստ մը, թէպէտ խաբուելու են.

Թախայ, չխաբեր բնաւ :

Իմաստուն պատասխան, ըսաւ Անկ-
իային, ճշմարտութիւնը նախ որտալ և
ս'չ թէ մտքով բնառելու է. նոյն մի-
ջոցաւ զգալու գործողութիւնը կը կա-
տարեն մարդիկ, և կը խորհին բայց այլ
միջոցաւ, քանզի ճշմարտութեան ըս-
կըզբունքներն բնութեան մէջ են
ոսկայն մարդոց անկէ հանած քմա-
ծին հետեւութիւններն՝ անձնական
շահուց մէջ : Ուրեմն պէտք է ճշմարտու-
թիւնը վնասուել պարզ որտալ մը, զի
սիրտ պարզ չկեղծեր հասկցած ըլլալ,
ինչ որ չէ՛ հասկցած, և հաւատալ այնմ,
ու՛մ չհաւատար. ս'չ հնարս կը հնարէ
խտրելու, և ս'չ կը խորհի խտրել : Այսպէս
պարզ սիրտ մը ազատ անձնահաճ ըզ-
ձիւք մոլորեալ մարդկան սրտից տը-
կարութիւններէն՝ զօշաւոր է և կարող
բնառելու ճշմարտութիւնը և պահելու
զայն : Միաքս ըլսասորեցիր. որչափ

չէի կրցած ես ինձէն, յաւել բարիան.
ճշմարտութիւնը կը նմանի երկնից ցօղին,
զայն անաղարտ պահելու համար պէտք
է ժողովել մտքուր ամանի մէջ :

Քաջ բացատրութիւն, ս'վ ազնիւ
նորդ, կրկնեց Անկիլիային, բայց ահա՛
աւելի կնճռոտ հարցում մը. ս'ւր պէտք
է բնառել ճշմարտութիւնը. ճշմարտու-
թիւնը բնառելու համար անկեղծ սիրտ
մ'ունենալու է կ'ըսես, զայդ մենէ կա-
խու՞նք ունի, բայց ճշմարտութիւնն՝
յայլոց, ս'ւր վնասուել է զայն, ցորչափ
չաւրջերնիս գտնուած մարդոց շատն ի-
րենց մտահաճութեանց և շահուց անձ-
նատուր են միայն : Իսկ մը ժողովրդոց
այցելեցի, յաւելցի իրենց մատենադա-
րաններն, խորհուրդ հարցուցի իրենց
ուսուցչաց, և ամեն ուրեք չգտայ այլ
ինչ, բայց ընդդիմաբանութիւն, և որ-
քան լեզու, այնքան և աւելի կատկածք
և կարծիք : Եթէ չէ՛ կարելի գտնել

ճշմարտութիւնը մարդկային ծանօթութեանց ամենահոշակաւոր թանգարանաց մէջ, ո՞ւր հարկ կ'ըլլայ երթալ փնտռել զայն. ի՞նչ օգուտ՝ ունենալ սիրտ մը անխառն ի մէջ մուրրամիտ և ապականեալ մարդկան: Մարդոց միջոցաւ մեզ հասած ճշմարտութիւնը կեղակարծ է, պատասխանեց Բարիան, բնութեան մէջ պէտք է բնութել զայն և ո՛չ մարդոց մէջ. բնութիւնը մայր է համայն գոյացութեան, իւր լեզուն՝ մարդոց լեզուին և անոնց գրքերուն պէս անիմանալի և յարափոփոխ չէ՝. մարդիկ գիրք կը չինեն, բայց բնութիւնը՝ իր. ճշմարտութիւնը գրոց մէջ ներկայացնել կընշանակէ ներկայացնել զայն պատկերի մը կամ արձանի մը վրայ, որ միայն երկրի մը շահաւէտ կընայ ըլլալ, և զոր ժամանակն կ'եղծանէ օր յաւուր, գիրքը մարդոց հանճարին գործն է, բայց բնութիւնն՝ գործ Աստուծոյ հանճարին:

Իրաւունք ունիտ, ըսաւ Անկլիացին, բնութիւնը բնական ճշմարտութեանց աղբիւրն է, բայց ո՞ւր է, օրինակի համար, պատմական ճշմարտութեանց տին, եթէ ոչ ի գիրո՞ւ. ի՞նչպէս ապահովուելու է երկու հազար տարի յառաջ պատահած դէպքի մը ճշմարտութեան վրայ. նոքա որ աւանդած են մեզ զայն, միթէ էի՞ն զերծ կանխակալ կարծիքներէ կամ կողմնապահութենէ. ունէի՞ն անշահախորնդիր սիրտ մը. մանաւանդ այդ գիրքերն պէտք կ'ունենան ընդօրինակչներու՝ տպագրիչներու՝ թարգմանիչներու՝ մեկնիչներու, և այս ամենքն քիչ շատ փոփոխած չէ՞ն կրնար ըլլալ ճշմարտութիւնը. զի՞ որպէս քսիր, գիրքերն մարդու գործ են. ուրիմն պէտք չէ՛ ընդունիլ բոլոր պատմական ճշմարտութիւններն, որք կը հասնին մեզ սխալանաց ենթակոյ մարդոց միջոցաւ: Ի՞նչ պէտք ունի մեր երջանկութեան, ըսաւ

հնդիկն, անցեալ ժամանակաց պատմութիւնը, պատմութիւն ներկային՝ անցելոյն և ապառնոյն :

Քաջ է, ըստ Անկլիացին, բայց դուն բարոյական ճշմարտութիւններն անհրաժեշտ կը դատէիր մարդկային ազգին երջանկութեան համար : արդ՝ ի՞նչ պէս գտնելու է զանոնք բնութեան մէջ. դազանք կը մարանչին, զիրար կսպաննեն, և կը լափեն զիրար : ատրերք իսկ հակառակ են միմեանց : պէ՞տք է որ մարդիկ օրինակ առնուն անոնցմէ :

Ո՛հ, ոչ, կրկնեց Բարիան, ամեն մարդ կրնայ գտնել իւր վարմանց ուղիւթիւնն իւր իսկ սրտին մէջ, եթէ իւր սիրտն է անխառն : Բնութիւնը դրած է հոն այս օրէնքը : Ինչ որ չեա ուղերքեզ ընեն, մի՛ ըներ զայն դու այլոց : Ճշմարիտ է, ըստ Անկլիացին, բնութիւնըն զմարդիկ համակարիք կոցուցած է. բայց կրօնական ճշմարտութիւններն ի՞նչ

պէս կարելի է ի վեր հանել ի մէջ այնքան աւանդութեանց և պաշտամանց, որք կը բաժնեն ազգերն իրարմէ : Եւ ա՛յդ իսկ բնութեան մէջ, պատասխանեց Բարիան, եթէ դիտենք զայն պարզ սրտիւ, կը տեսնենք հոն զլլատաւած իւր համայն կարողութեամբ, հանճարով և բարութեամբ, և մեր ախարսթիւնն՝ ագիտութիւնն և թշուառութիւն բաւական զօրաւոր պատճառներ են առանց խռովութեանց, իրեն երկրպագելու, ազօթելու և զինքը սիրել յորդ սրելու համար :

Արդ արեւ սքանչելի պատասխան, յաւել անկլիացին, ըսէ՛ ինձ, երբ մարդ ճշմարտութիւնը ճանչնայ, պէ՞տք է հազարդէ զայն այլոց : զի երբ զայն յայտնես՝ պիտի հալածուիս անթիւ հակառակորդներէ, որք կը սնանին միմեանց հակառակ պատրանաց մէջ, հաստատուելով թէ նոյն այն պատրանքն է ճշմարտու

թիւնը, և ամեն հակառակ բան՝ որ կ'ուզէ կործանել զայն, ա'յն իսկ է պատրանք և խաբէութիւն: Պէտք է, պատասխանեց Բարիան, ըսել ճշմարտութիւնն պարզապիսի մարդոց, այսինքն բարեսէր մարդկան, որ զայն կը բնտուեն, և ո՛չ չարեաց, որք կը մերժեն զայն: Ճշմարտութիւնը պատուական մարդարտի մը կը նմանի, և չարն՝ կոկորդիլոսի մը, որ չքկրնար դնել զայն ականջացը, քանզի չունի ականջ: Եթէ հաս մը մարդարտ կոկորդիլոսին առջին նետես, փոխանակ անոյ զարդարուելու, պիտի ուզէ զայն ուտել, պիտի փշրէ ականջերովն, և կատաղութեամբ պիտի յորձակի վրադ:

Առարկութիւն մ'ալ կը մնայ ինձ քեզ ընելիք, ըսաւ Անկլիացին. ըսածներէդ կը հետեւի թէ մարդիկ գառապարտուած են սխալներ դործելու, որչափ և ճշմարտութիւնը իրենց պիտանի ըլլայ. և դի կը հալածեն զայն իրենց

յայտնողն՝ ո՞ր ուսուցիչ պիտի համարձակի խեղամտացնել զանոնք: Այն՝ որ, պատասխանեց Բարիան, էր հալածէ նոյնպէս զմարդիկ ճշմարտութիւնը սորվեցնելու համար, թշուառութիւնը: Ո՛հ, զաւակդ բնութեան, գոչեց Անկլիացին, այս մասին կը խաբուիս, թշուառութիւնը զմարդիկ նանրատիրութեան կը մղէ, կ'ընկճէ սիրան ու հոգին. մարդիկ որքան լինին թշուառ, այնքան անարդ, դիւրահաւատ և ծառայափառ կը դառնան: Անոր համար որ, ընդմիջեց Բարիան, չե՛ն բաւական թշուառ. թըշուառութիւնը կը նմանի Պէմպէրի տըխուր ըբտն՝ ի սահմանս Լահորի արեւակէզ աշխարհին. անկէ վեր ելլողը՝ միայն ժայռեր կը գտնէ առջին. բաց երբեք ագաթ ճշմանի, կը տեսնէ երկինքն դիտուն վրայ և Կաշմիրի պետութիւնը՝ ոտքին տակը:

Գեղեցիկ և ճշմարիտ նմանութիւն,

ըստ Անկլիային, որդ տրեւ ամեն մարդ-
կենաց տապարէզին մէջ ունի մագլցելիք
լեւ մը . քուկնդ, առաքինի՝ մենաւոր,
ամենէն տաժանելին ըլլալու է . քանզի
բոլոր ինձ ծանօթ մարդոց մէջ թշուա-
ռագոյնն եղած ես . բայց ըսէ ինձ . ին-
չու համար Բարիայից յեղն այնքան ա-
նարդ է Հնդկաստանի մէջ, մինչդեռ
Պրահմանայ յեղն այնքան պատուաւոր,
ժանկրէնայի մահէնին զլխաւոր պրահ-
մանին քովէն կուգամ . նա միայն իսկ
կուռքն իւր անձն կը խորհի, և կ'ընդո-
նի պաշտօն գիցական: Որովհետեւ, պա-
տասխանեց Բարիան, կ'ըսեն պրահմանք
թէ իրենք Պրահմա տառուծոյն զլխէն
եղած են իսկզբան . և թէ Բարիայք
գոյացած են անոր ոտքէն . և նաեւ՝ թէ
օր մը Պրահմա տառուծը ուղեւորու-
թեան մէջ բարիայէ մը ուտելիք խն-
դրած ըլլալով, բարիան անոր առերէ
մարդու միւս: Այս աւանդութեան սկիզբ

առնելէն ի վեր պրահմաններու յեղն
յարգի իսկ մերն անարդ և անիծեալ է
ընդհանուր Հնդկաստանի մէջ: Ներելի
է մեզ մօտենալ քաղաքներու, ամեն
հնդիկ ազնուական կամ զինուոր կրնայ
անպատիւ պատմանել զմեզ եթէ միայն
մօտենանք շունչ շունչի:

Ո՛վ սուրբ Գէորգ, գոչեց Անկլիա-
յին, ահա՛ յիմարտեան և դատապար-
տելի անտիապաշտութիւն մը . պրահ-
մանք ինչպէս կարողացած են համազել
զՀնդիկս մի ոյսպիսի այլանդակ սուտի:
Ձայն ի մանկութենէ տագորելով անոնց
մօտց մէջ, պատասխանեց Բարիան, և
զայն միշտ կրկնելով անոնց ախանջին .
մարդիկ թուլմակներ են:

Հէ՛ք թշուառ, ըստ Անկլիային,
ինչպէս կարողացար ելլել այն թշնա-
մալից անդունդէն, որում կը դատա-
պարտէին զքեզ պրահմանք անգտին
ի ծննդեան, անձ մը նոյն իսկ իւր աչաց

անարդ կացուցանելէ աւելի յուսահա-
տական բան չկայ. ա՛յս կերպով միայն
կարելի է զրկել զմարդ այն միմիակ ա-
պահով մխիթարութենէն՝ զոր կրնայ
գտնել սիրտուելով ընդ ինքն :

Կը հարցնէի նախ անձամբ անձին ,
պատասխանեց Բարիան , թէ Պրահմա
աստուածոյն վերագրուած այս պատմու-
թիւնն ստոյգ է . միայն պրահմաններն
կան որ իրենց երկնային ծագում մը
տալէն շահագիտութիւն մ'ունին՝ հեղի-
նակելով պատմութիւն մը . որով կ'ու-
ղեն հաւատալ թէ Բարիա մը զՊրահմա
աստուածը մարդակեր ընել ուղած է .
բարիաներէն իրենց վրէժն այսպէս կը լու-
ծեն . որք չեն հաւատացած՝ պրահմա-
նաց իրենց սրբութեան մասին քարոզած
վարդապետութեան : Յետոյ կ'ըսէի . Հա-
մարենք թէ այս դէպքը պատահած ը-
լայ , Աստուած անյիշաչար է . ամբողջ
ժողովուրդ մը չգատապարտեր այդ ժո-

ղովրդեան վերաբերեալ անհատի մը
յանցման համար քանի որ ժողովուրդը
չէ մասնակցած այդմ . բայց երթողքեմք
թէ յայնժամ բոլոր բարիական ցեղն
մասնակցեր էր , անոր ազգագոյ սերունդն
ալ կրնայ մեղադիր չհամարուիլ այժմ :

Աստուած չպատժեր որդիներն՝ ա-
նոնց հորց յանցանապը համար , զորս
երբէք չեն տեսած , և ո՛չ կը պատժէ
հաւերն՝ անոնց թուանց գործած յան-
ցանապը համար , որք տակաւին ծնած
չեն : Բայց աւելի յառաջ երթալով՝ հա-
մարենք իսկ թէ ասիէ հաղարուստ առ-
տիւներ յառաջ տալով առ իւր աստուա-
ծըն անհատաւորիմ բարկոյ մը՝ առանց
մեղաւկցութեան՝ պատժոյն կը մասնակ-
ցի այսօր , կարելի՞ է որ Աստուծոյ այն-
քան ատելի բան չնչէ , և չը կորսուի ան-
դէն ի ծնաներն : Եթէ աստուծոյ անէծ-
քը կայ իմ վրաս , անկամներէս և ոչ
իսկ բան մը պէտք էր արդիւնաւորիլ

Վերջապէս՝ կ'ըսէի, եւթագ լեռնք թէ
կատուիմ այնպիսի Աստուծոյ մը, որ
կը բարերարէ ինձ, պիտի ջանամ սիրե-
լի ըլլալ իրեն ըստ իւրումն օրինակի
բարերարելով անոնց՝ զորս կը սպարակե-
աւորէ:

Բայց ի՞նչպէս կ'ընայիր ապրիլ, հար-
ցուց Անկլիային, մերժուած ըլլալով հա-
մայն ընկերութենէ: Նախ ըսի ես ինձ,
պատասխանեց հնդ իկը, եթէ աշխարհ
ամենայն թշնամի է քեզ, դու ինքն ե-
ղիր քու բարեկամք քու թշուառու-
թիւնդ մարդկային կարողութենէն վեր-
ջէ. որչափ և տեղատարափ անձրեւէ,
թռնիկն անկէ կաթիլ մը միայն կ'ըն-
դունի վրան: Եւ կ'երթայի անտառներն
և գետեղերքներն ուտելիք վնասելու,
բայց յաճախ ուրիշ բան մը չէի գտներ
բայց վայրենի պատուհներ, զորս կը ժող-
վէի կատաղի գաղաններէ փարատուելու
երկիւղափն պաշարեալ. այսպէս կ'ըցի

հասկնալ թէ բնութիւնը բան մը նախա-
պաշարաւորած չէր մեղուոր մարդուն հա-
մար, և եթէ կը դատաւարաւոր զիս ապ-
րիւտ այն ընկերութեան հետ, որ կը
վսիէր զիս իւր ծոյկն: Յայնժամ սկսայ
խաղ մնայեալ գաշտերն յաճախել, որք
բազմութիւնն հնդ կատանի մէջ, յորտ
կը գտնէի ուտելի տանկեր, որք իրենց
մշակաց անկմանէն յետոյ տակաւին
կ'աւրէին: Այսպէս կը ճանապարհորդէի
դաւառէ դաւառ՝ ապահով թէ ամէն
տեղ պիտի կրնամ գտնել ուտելիքս
մշակութեան աւերակացը մէջ: Երբ կը
գտնէի օգտակար բուսոց սերմեր՝ կը ցա-
նէի զանոնք ըսելով. եթէ ոչ ես, դէթ
այլք կրնան օգտիլ ասոնցմէ, և անոնե-
րով թէ այս կերպով պիտի կրնամ օգ-
տակար ըլլալ ինձ պէս դժբախտից, կը
մխիթարուէի թշուառութեանս մէջ: Բա-
նի մը միայն կը փափաքէի բուռն կեր-
պով, ա՛յն է քանի մը քաղաքներ տես-

ներ . զմայրամբ կը դիտէի ի հեռուստ
անոնց պարխպներն՝ աշտարակներն ,
գետերուն վրայի բազմաթիւ նստակաց
և պողոտայներու մէջ վաճառարարձ կա-
րասններու մրցումն , որք կուգան կը
հասնին չորս կողմերէն , պատերազմիկ
ներու վաշտերն , որք կը դիմէին գաւա-
սաց ներքին պահպանութեան հսկելու ,
բազմաթիւ ուղեկցօք մերձեցող գետա-
նաց ընթացքն , որք կուգային օտար եր-
կիրներէ աւտելու յաջող արկածներ ,
կամ գաշնադրութիւններ կնքելու : Կը
մերձենայի որչափ ներքին էր ինձ ծա-
ռուղեաց՝ հիացմամբ դիտելով փոշիէ
ամառաց երկայն սիւններն , զորս ուղեւո-
րաց բազմութիւնն կը բարձրացնէր , յեր-
կինս ի վեր , և փափաքս հետզհետէ
կաւելնար լսելով այն շփոթ աղմուկն ,
որ կ'ելլէր մեծ քաղաքներէ , և որ մեր-
ձակաց գաշտերէն՝ ծովեզերաց վրայ
փշրուող ալեաց մանջմանց պէս լսելի կը

լինէր . և կ'ըսէի . այնքան զանազան
պետութեանց պատկանող մարդկան մի
այլաբիտ ժողով , որ նոյա ձեռակերտնե-
րն , գանձերն և բերկրանք ի մի վայր
կը գումարէ , քաղաք մը կը փոխարկէ
անշուշտ երջանկութեան օթեւանի մը :

Ո՞վ կրնայ արդեւուլ , զիս մանել
հոն գիշերուան մութէն օգուտ քաղելով ,
ուր մերձենալն խկ , ցորեկ ժամանակ ,
է՛հ ներքին : Գծուծ մուկն անգամ , որ
այնքան թշնամիներ ունի , կը մանէ կ'ել-
նէ ուր որ ուզէ , հիւրին խրճիթէն մին-
չ և արքունական պալատներ , շուրհիւ-
մթոյն , կենաց քաղցրութիւններն վայե-
լելու համար բառիկան են իրեն ատե-
ղաց շողերն . արեւմտ արեւուն ճառա-
գայթներն ի՞նչ պէտք ունին ինձ :

Այոպէս կը մտածէի Տէլհիի շրջա-
կաներն , և համարձակեցայ մանել , գի-
շեր ատեն , Լահօրի դրնէն : Նախ ան-
ցայ երկայն ճամբէ մը , ուր մարդ չէր

տեմնուներ, և ուր երկուստեք կը բարձ-
րանային տունեք կամարներու վրայ հաս-
տատուած պատշգամբներով, ուր են
վաճառականաց կրպակներն. տեղ տեղ
կը հանդիպէի ամբաստանող զոհներով մե-
ծամեծ իջեւաններու և ընդ արձակ շու-
կաներու, յորս կը տիրէր խորին լը-
ռութիւն: Յառաջանալով քաղքին ներ-
քին կողմերն, անցայ աւագորներոյն վը-
սեմ թաղէն, ուր կ'երեւութանան ա-
պարաններ և պարտէզներ ժէմնայի եր-
կայնութեանը. ամբողջ թաղն կը թնդար
պրահմանութեան հետաց նուազաց և երգոց
ձայներով, որք կը պարէին գետին ե-
զերքը իւրոյ լապտերաց: Դէպի պար-
տիզի մը դուռն յառաջացայ, մտէն
հանդիսատես լինելու այնպիսի զուար-
ճալի տեսարանի մը, գերիներ՝ որք գա-
ւազանի հարուածներով կը վանէին մեր-
ձեցող աղքատներն, վանտեցին և զիս:
Հեռանալով մեծամեծաց թաղէն, անցայ

շատ մը մեհաններու տօջեւէ, ուր
բաղմալթիւ չուառականք անկեալ յեր-
կրպագութիւն՝ արտասուաց հեղեղներ
կը թափէին. փութացի վախճիլ այս
անապաշտական և արհաւիրի յիշատակ-
ներէն: Բաւական հեռուն մուլաներու
սուր ձայնեք գիշերոյ ժամերն կը հըն-
չեցնէին բարձրէն. հասկցայ թէ մզկիթի
մը ֆաթէից ստորոտն էի. քիչ մ'անդին
կը տեսնուէին եւրոպացւոց վաճառա-
կանական տուներն բարձրացուցած աղ-
գային դրօշն, և ոտտիկանք, որ կը
գոչէին անգագար, քիչ քիչ, իրաց,
Յետոյ անցայ մեծ շէնքի մը քովէն, ան-
կէ դուռս եկած շղթայներու և հեծեծ-
մանց ձայներէն հասկցայ թէ բանտ մ'էր.
քիչ մ'անդին լսեցի, ընդարձակ հի-
ւանդանոցի մը մէջ, ցաւաղին ձայներ,
յորմէ կը հանէին դիւրարձ սայլեր:
Շարունակելով ճամբս՝ հանդիպեցայ
աւագակներու՝ որ զիրենք հալածող գի-

շերտաւահներէն կը վախճէին ընդ երկայնութիւն ուղեաց, խումբ խումբ մուրացկաններու՝ որ առանց ահանջ կախելու գաւազանաց հարուածներուն՝ ապարանաց գուռներն խնջոյքներէ տաւելցած հացի կտորուանք կը խնդրէին, և ամենուրեք խառնակեաց կանանց՝ որք զիջանելով հրապարակային խայտառակութեանց կը յաւային ապրուստ հայթայթէին:

Վերջապէս՝ յետ երկար զնալու միեւնոյն փողոցին մէջ, հասաւ ընդարձակագոյն հրապարակ մը, որ կը շրջապատէր Մեծին Մօկօլի, սրբազան կայսեր գղեակը. կը տեսնուէին անդ հընդիկ նախարարաց և հեծելոց և պահապանաց վրաններ, որք կը զանազանէին իրարմէ լապտերներէն, գրօջներէն ծայրերնին թխպէտական կոպիւրու տառններով զարդարեալ երկայն եղեգներէ. ջրալիւր ընդարձակ իրտամ մը բոլորեալ

սքառերազմական անօթներով՝ կը շրջապատէր գղեակը:

Ոստիկանաց կրակին լուսովը կը դիտէի գղեակին աշտարակները, որ կը բարձրանային մինչեւ ամպերն, և երկայնաձիգ պարիսպներն՝ որ կը կորսուէին հորիզոնին մէջ: Փափաքեցայ ներս մտնել, բայց մարդակներու վրայ կախուած խոշոր խարաղաններ հրապարակին վրայ օտք կսիւնլու զխառնուրութենէն գարձուցին զիս. գացի կեցայ մէկ ծայրն մի քանի խափշիկ գերեաց քով, որք թայլտարեցին ինձ կրակին շուրջն իրենց հետ բազմիւ: Զարմացմամբ կը դիտէի հոնկէ կայսերական պալատը, և կըսէի. աստ ուրեմն կը բնակի մարդոց երջանկագոյնը, ի հազարադուրսն նմա կը քաղալին կրօնք, իւր փառացն համար այնքան դեռապանք կուգան, իւր զանձուց ճօխանալուն համար այնքան դաւառներ կը մաշին հասկոց և տրոց:

տակ, իւր հաճոյքներն դռհայնելու հա-
մար այնքան կտրուածներն կ'ազդեւորին,
և իւր ապահովութեանն համար միայն
այնքան զինեալք կը հսկեն ըսին:

Մինչդեռ այսպէս կը խորհրդածէի
քնդ ինքն, ուրախութեան մեծածայն
աղաղակներ լսուեցան ամբողջ հրապա-
րակին վրայ, և ահա այ որ կանցնէին օթ
գրօշաղարդ ուզանք, որք, ըսին, թէ
Տէքանի գետաւէն Մօկօյի ղօրապետաց
զրկած ապստամբաց զլուիններն կը բե-
րէին, որ իւր որդիներէն մին, կառա-
վարիչ Տէքանի, երեք տարիէ ի վեր
պատեւաղմ հրատարակած էր ընդդէմ
իւր հօրն: Քիչ յետոյ հասաւ արուայիկ
ուղտի մը վրայ հեծած արագ ընթաց
սուրհանդակ մը, ծանուցանելու հընգ-
կական սահմանադրոյն քաղաքներէն
միշտ Պարսկաց կողմանէ զրաւունս իւր
հրամանաւորներէն միոյն մօտնու թեամբ:

Քանի մը վայրկեան վերջը հասաւ

արիւ մը Պէնկալի կառավարչին կողմա-
նէ, որ լուր կը բերէր թէ եւրպացիք,
որոց, յօգուտ վաճառականութեան,
թողլտարած էր կայսրն Գանդէսի գե-
տաբերանն վաճառակցութիւն հաստա-
տել, ամբողջ մը կանգնած էին, և տիրած
դեափն նաւարկութեան: Այս երկրորդ
սուրհանդակին գալէն քիչ յետոյ վաշտ
մը սատիկաններու զլուխ անցած պաշ-
տօնեայ մը ելաւ զդեկէն. կայսրն հրա-
նայած էր իրեն երթալ աւագորերոյն
թաղն, և տէրութեան թշնամեաց հետ
համախոհութեան յանցանօք դատա-
պարտուած այն երեք տաւգանին շղթա-
յակապ բերել: Առաջի իրիկունէ մոլլա
մը ձերբակալել տուած էր, որ իւր քա-
րողին մէջ գովեաթիւք խօսելով Պարս-
կաց թագաւորին վրայ՝ հրապարակաւ
լսած էր թէ Հնդկաստանի կայսրն ան-
հաւատ է, զի հակառակ Մէհէմէտի օ-
րինաց գինի կը խմէր: Վերջապէս կը

հաւատաւէին թէ կայսրն գեռ հոր իւր
կիներէն մին և աշտարանին հսկող զօ-
րապետներէն երկուքը խեղդեւ և ժէ-
մայի մէջ նետել տուած էր, համադ-
ուած ըլլալով թէ սնանք իւր որդւոյն
տաքտամբութեան մէջ մատ ունէին :
Երբ կը մտածէի այս տխուր գիպաց վը-
րայ, հրոյ երկայնս սիւն մը բարձրացաւ
յանկարծ պալատան խահարանէն, հըր-
դեհին թանձր ծուխն ամպերուն կը խառ-
նուէր, և բոցք կը լլուստարէին աշտա-
րակներն, ապարանն, խրամներն, հրո-
տապարա՛լը, մզկիթաց մինարէներն, և կը
շառագոյնէր հորիզոնն . խոկոյն պղնձա-
կաւ անհեղեղ թմբուկներն և պահա-
կին խոշոր փողերն ահարկու գոչխոնե-
քով հըրեհն ծանուցին . հեծելոց վաշ-
տերն տարածուեցան քաղաքին մէջ, և
գլուխներն մերձակայ տանց դռներն խոր-
տակելով՝ խորազանի հարուածներով
կ'ախպէին քնակիւններն վաղել յօգնու-

թիւն հըրեհն մարեւալ : Կզգայի թէ
սրբան վառագաւոր է մեծամեծաց գը-
րոյնութիւնը ստրապոս ժող փղեան
համար . մեծամեծք նման են բոցոյ հը-
րոյ, որ կայրէ իրեն խոսնի ձգողն'րն
անգամ, եթէ շատ մօտեանն :

Ուղեցի փոխիլ, բոց հրապարտ-
կին բոլոր անցքերն փակուած էին . ան-
կարելի պիտի ըլլար ինձ դուրս ելլիլ
անկէ, եթէ, նախախնամութեամբն Սո-
տուծոյ, պաշտտան կողմն չլինէի : Երբ
ներքինիներն փիղերու վրայ հեծցալցած
էր փախչելի պալատական կիներն, կրցի
խուսափել ևս, զի, թէպէտ ամեն կողմ
տարիւնք խորազանի հարուածներով
կտախպէին զմարդիկ զղեկին օղնութեան
համեմել, փիղերն կնճժի հարուածներով
կը հարկադրէին զանոնք ի բաց դնալ :
Այսպէս մերթ յաւերթ մերթ յետո մըզ-
ուելով՝ վերջապէս կրցի դուրս ելլել
այս սոսկալի վէհն, և շնորհիւ հըրեհն

բուսոյն , հասայ արձատկախորին մի
ծայրն , ուր հիւղերու առկ , հետի յ
ւազորերոյն , ժողովարդը խոր վտառ
կոյ հանգիստը կը վայելէր , ե ուր սկու
շունչ առնել : Ըսի , ահա՛ տեսայ քաղա
մը , ազգաց իշխաններուն ընտկութիւ
տեսայ , ո՛հ , ո՛րքան գերի իշխանն
կան , որք իրենց հանգստեան ժամերու
մէջ խկ պոչտօն կը մատուցանեն կրի
փառափրօթեան՝ ու եւրդապաշտօ
թեանց ընչոքողցութեան . քնոյ մէջ ան
դամ՝ երկիւղ ունին տալիս մը չուառա
կան և չարագործ մարդոցմէ , յորոյ չբը
ջապատում են , գողեր , մարտիկներ
գրանիկք , հրդեհեալք , զինուորներ խկ
մեծամեծք և քււրմք :

Ի՞նչ է քաղաքի մը ցերեկուան վի
ճակն արդեօք , երբ ի գիշերի այսքան
յուզեալ է : Մարդուն վրշտերն խորեր
կը շայն հետ խմիալին կաճին , որքան
թաղաւորներ , որ յղիացած են ի

բերկրանոց , թշուառ են :

Ամեն տառն երկիւղ ունին ներքին
և արտաքին պատերազմներէ , և անոնց
մէ խկ որք իրենց մխթալութիւններն
են , խոր պաշտպաններն , զօրագնաներն ,
սրահապաններն , մօլլաներն , կիտերն և
զաւակուծք : Ամրոցներն բոլորով խրամ
ներն չեն կրնար արգելաւ մտաբաշտու
թեան ցնորքներն , և ոչ անոնց քաջա
կիրթ փիղերն ի բաց ցրուել ախուր
հօգերնին : Իսկ եւ աներկիւղ այս ամեն
մտահոգութիւններէն՝ ո՛չ ոք բռնակալ
կրնայ իշխել մարմնոյս և հօգւոյս : Կը
ծառայեմ Աստուծոյ տնտալով խղճիս , և
ոչ մէկէ մը ունիմ՝ տեղի կառկածելոյ ,
եթէ ոչ անձամբ անձին պատրաստեմ
ինձ տանջանք , ապաքէն Բարիս մը թա
ղաւորէ մը նուազ թշուառ է : Այսպէս
ըսելով՝ սկսայ արտասուել , և ի ծունր
իջեալ՝ չնորհակալ ըլլալ Աստուծոյ , որ
ի դիւրութիւն վշտացս կը ներկայացնէր

ինձ դառնազոյնս վշտ սցեալներ :

Յայսմհետէ միայն Տէշիի արուար-
ձանները ոկոսյ շրջիլ, անտի կը տեսնէի
թէ ի՛նչպէս աստեղց լոյսն կը լուսաւորէր
մարդկան բնակութիւնները, խառնու-
լով անոնց ճրագներուն լոյսին, իբր այն
թէ երկին և երկեր ի միտալն մէկ կալ-
ուած մը կը կազմէին : Երբ լուսինն կու-
գար արծաթազօծել այս տեսարանն,
ուրիշ գոյներ, ուրիշ փայլ մը կը հան-
նէին համազոյր, որպիսի չկրնար գըտ-
նել մարդ ցերեկ ատեն : զմայլմամբ կը
գիտէի աշտարակներն, աներն և ծառեր
սխուր լուսով ողորուն, որ ի հեռուստ
ժէմնայի ջուրց մէջ ի վեր կը ցլանային :

Մենաւոր և լսին թաղեր կերթա-
յի, կատարեւրապէս ազատ, և կը թռէր
ինձ թէ քաղաքն համօրէն իմս էր, սա-
կայն մարդկութիւնը կը զլանար ինչ
փուռ մը ըրինձ, կրօնն այս աստիճան
անարդ կը կացուցանէր զիս : ուստի չը

կրնալով կենդանեաց մէջ ուտելիք գըտ-
նել, մեռելաց մէջ գացի վնասուել զայն :
Գերեզմանատանց կ'այցելէի, գերեզմա-
նաց վրայ ծնողաց զթաթեան բերած
կերակուրներն ուտելու համար :

Այսպիսի վայրերու մէջ կը ոխէի
ընկզմիլ ի խորհուրդս իմ, և կըսէի .
խաղաղութեան քաղաքն հո՛ս է, հոս
կընկճի զօրութիւն և ամբարտաւանու-
թիւն, հո՛ս անմեղութիւնը և առաքի-
նութիւնը միայն յապահովի է, հո՛ս կը
դադրին կենաց երկիւղը, նոյն իսկ եր-
կիւղ մահուան, հո՛ս է այն իջեւանն,
ուր կառապանն կարձակէ ձիերն մի՛
եւս զանոնք լծելու համար, և ո՛ւր կը
հանդչի Բարիան : Այսպիսի խորհրդոց
մէջ ցանկալի կը գտնէի մահը և կանար-
դէի կեանքը . կը գիտէի արեւելքն,
ուրկէ վայրկեան առ վայրկեան կերեւու-
թանան կաճաւք աստեղաց թէպէտ ան-
ծանօթ ինձ իրենց ճակատագիրն . բայց

կ'զգայի թէ բաղդակից էին մարդկան .
 և թէ բնութիւնն , որ այնքան անտե-
 սանելի բաներ արտադրած է ի պէտս
 նոցին՝ յաւելած է յայնա գէ'թ այնպի-
 սի բաներ ալ՝ զորս կրնան տեսալ :
 Այսպէս հոգիս կը բարձրանար յերկինս
 աստեղց հետ . եւ երբ արշալոյսն կը
 դառնար անոնց քաղցր և յաւիտենական
 լուսոյն մէջ խառնել իւր վարդապոյն շու-
 ղերն , կը կարծէի մօտ հասած ըլլալ
 երկնից դռներուն , և երբ կ'սկսէր արեւ-
 լուն ճառագայթներն սկիզզօծել մեհ-
 եաններուն կառարներն , ստուերի մը
 պէս կ'աներևութանայի , կ'երթայի մար-
 դոյմէ հետի գաշտաց մէջ ծառի մը
 տակ հանգչելու , ուր կը նիրհէի թռչնոց
 երգերովն :

Ով գիւրադարով և տարաբախտ
 մարդ , ըսաւ Անկլիացին . պատմութիւ-
 նըդ կարի որտաղբաւ է , սյո՛ , շատ քա-
 ղաքներ կան որ միայն գիշերն տես-

նուելու արժանի են , սակայն և այնպէս
 բնութիւնն գիշերոցին գեղեցկութիւններ
 ալ ունի . որ ո՛չ նուազ հրապուրիչ են .
 հայրենեաց հօշակաւոր բանաստեղծ-
 ներէն ժին ժիշտ գիշերոց հրապոյրներն
 երգած է : Եւ արդ՝ ըսէ՛ ինձ , ի՞նչպէս
 կրցար երջանիկ ըլլալ նաեւ լուսոյ մէջ .
 դո՛ւ՛ որ միայն միժոյ մէջ կը վնասէիր
 համբաւս և երջանկութիւն :

Գիշերուան մէջ մշտն երջանիկ ըլ-
 կա՞ր ալ արդէն շատ է , ըսաւ Հոգիկն ,
 բնութիւնը կը նմանէ գեղաւհալ մը . որ՝
 երբ ցերեկ է . չցուցնէր մարդկան այլ
 ինչ , բայց գէ'մբին հրապոյրներն , և որ՝
 գիշերուան մէջ կը բանայ սիրտհարին՝
 տգեղ կողմերն ալ : Այսպէս վայելիքը
 մէջ կը խառնէ և զրկումներ միայնու-
 թիւնն , որ խողալով թեան նաւահան-
 դիստ մը կը թուի գժբաղդին , ուրկէ կը
 նշմարէ ինքն ուրիշներուն կրից հոտան-
 քըն , առանց անոնցմէ դրդուելու , բայց

երբ կը խնդամախ իւր այս անստաւնու-
թեանը վրայ, ժամանակն ինքն կը յա-
փըշտակէ զնա : Կենաց գետին մէջ խա-
րխա ջնեռուիւր, հասանքն կառնէ կը
քշէ թէ՛ իրեն գէժ մրցողն թէ՛ զնա
որ կընկծի, իմաստունն և անմիտն հա-
ւատարագէս, և երկուքն միանգամայն
կը հասնին իրենց առաջը վախճանին
մին՝ յետ լիւրի վայելելու կենաց հա-
ճոյքներն, միւսն առանց անոնց ճաշա-
կըն խկ առնելու : Բնութենէն աւելի
հանճարեղ ըլլալ չե՛մ փափաքիր, ո՛չ
ալ երջանկութիւնս փնտռել այն օրէնք-
ներէն դուրս, զորս սահմանած է բը-
նութիւնն մարդոց համար : Կը փափա-
քէի սակայն ունենալ բարեկամ մը,
որուն կարենայի յայտնել հաճոյքներս
և վիշտերս. ընդերկար փնտռեցի մի
այնպիսի բարեկամ ինձ նմանող մարդկան
մէջ, միայն նախանձոտներ զտայ, բայց
յետոյ ուրեմն կրցի դռնել հա՛տ մը մի-

այն, զգայուն, երախտագէտ, հաւա-
տարիմ և անհաղորդ նորաողջարմանց,
և այս ոչ եթէ մարդկային սեռին ալ
անասնոց մէջ, ահա՛ սա շունը՝ զոր կը
տեսնես : Նետած էի զայն փողոցի մը
անկիւնը, գեռ խիտ փոքրիկ էր և
մերձ՝ անթափանէ միւսնելու, գոթա
շարժեց, անուցի վայն, խակոյն յարեցաւ
ինձ, և եղաւ ինձ քնկեր տնրածանելի :
Այլ այս չափը բառական չէր, ինձ շու-
նէ տւելի թշուառ բարեկամ մը պէտք
էր, բարեկամ որ ճանչնար մարդկային
ընկերութեան բոլոր աղէտներն, և օգ-
նէր ինձ տանել այնց, որ միայն բնու-
թեան պարզեւներ փափաքէր ունենալ,
յորս իմիտին կարենայինք վայելել : Եր-
կու տկար բոյսեր խոցողտուտով մի-
մեանց հետ միայն կրնան գիմակալել
փոթորկոց : Նախախնամութիւնն լցուց
փափաքներս՝ տալով ինձ բարեկիին մը :
Գիշեր մը պրահմաններու գերեզմա-

նառան մէջ էի, տեսայ հեռուէն, լուռ-
նի լուսով, մանկամարդ- պրահմանուհի
մը իւր դեղնագոյն քօղովն կիսածած-
կեալ, ի տեսիլ կնոջ մը՝ արեւակից խմ
բռնաւորներու, ստրտափառ ետ քաշ-
ուեցայ, քայց տակաւ սկսայ մօտիկ շար-
մեալ ի համակրութեանէ, տեսնելով ա-
նոր բարեպաշտական դրողումն, ուտե-
լիք կը գնէր իւր մօր ածիւնն ամբարից
հողաբլուրին վրայ բոս պրահմանայ սո-
վորութեան. իւր ամուսնոյն գիակին հետ
կենդանւոյն պրտած էր նա: Պրահմա-
նուհին նաեւ կը ծխէր խոնկ՝ առ ի կոշ
ստուերի մօրն: Տեսնելով զոյն ինէ ա-
ւելի թշուառ արարածը՝ սկսայ արտաս-
ուել, և բօի. աւաղ, զիս անարգանայ
չղթաներն կը պրկեն, բայց զքեզ՝ փա-
ռայ չղթայներն. ես գէ՛թ խաղաղ կըր-
նամ ապրիլ իմ թշուառութեանս խորը,
իսկ գուն միշտ երեքուն և տատանեալ՝
քուկինիդ եզրն. ինչ ճակատագիր որ

քենէ իւրեց քու մայրդ, նոյն ճակատա-
գիրն կ'աւառնայ մի օր բաժնել զքեզ
քենէ. կեանք մը ունիս, և կը պարտա-
ւորիս մեռնիլ երկու մահով. եթէ քու
բնական մահդ ուշանայ զքեզ ի գերեզ-
ման իջեցնել՝ ամուսնոյդ մահն պիտի
քարշէ զքեզ անդ կենդանւոյն: Կար-
տասուէի, կարտասուէր և ինքն. մեր
արտասուելից աչերն իրարու հանդիպե-
ցան և կը խօսակցէին իբր թշուառայ
հայեցութիւն: Անգին գարձաւ, ծած-
կուեցաւ քօղովն և գնաց: Հեռեւեալ
գիշերը գարձայ միեւնոյն տեղն, տեսայ
որ այս անգամ շատ ուտեառ գրած էր
մօրը գերեզմանին վրայ, անշուշտ հառ-
կընալով թէ պէտք ունէի կերակրոյ, և
զի պրահմանք կը թռնաւորէին յաճախ
իրենց գերեզմանական կերակուրները՝
Բարխաներն գանձք ուտելէ արգիլելու:
զիս ապահովելու համար իւր սովորու-
թեան վտահաւելի ըլլալուն՝ միայն պտուղ-

հեր բերած էր : Իւր աղնու արտաթեան
այս յարացոյցէն շարժեալ, և սրպէս զի
իւր որդիական սիրոյ նուիրաց մասին
մեծարանքս ընծայեմ իրեն . փոխանակ
ընդունելու իւր պատգներն , աւելցու-
ցի անոնց վրայ ծաղիկներ, մէկոններ էին
անոնք , բացատրողք թէ կը վշտակցէի
իրեն :

Յաջորդ գիշերն մեծ խնդիւ տեսայ
որ բնդունած էր յարգանքներս . մեկոն-
ներն ցօղում էին , և հոգարբութեն քիչ
հեռու դրած էր կողով մ'ալ պատու:
Գլխոյ և երախտագիտական զգացմունք
համարձակութիւն տուն ինձ . բայց չը-
կըմտար խօսիլ իրեն , և իբր Բարբայ ,
փոխնալով որ կը վառնդեմ գնա , ձեռն
արկի , իբր մարդ , ա՛յլ եղանակաւ բա-
ցատրել նմա հոգւոյս մէջ իրեն համար
զգացած սէրս . ըստ սովորութեան հընդ-
կաց , ինքզինքս իրեն բացատրելու հա-
մար փոխ առի ծաղիկանց լեզուն : Մե-

կոններուն վրայ աւելցուցի ոսկեծաղիկ-
ներ . հետեւեալ գիշերն տեսայ որ մե-
կոններս և ոսկեծաղիկներս ջրում է-
ին . համարձակութիւնս շտանալով՝ յա-
ջորդ գիշերը մեկոններուն և ոսկեծաղ-
կանց վրայ յաւելի ֆուլտարադ մը , որով
կօշկակարք սեւի կը ներկեն իրենց կա-
շին , և որ կը նշանա՛է խոնարհ և տա-
րարազ սէր մը : Նրկարդ օրն արշալոյ-
սին վաղեցի դերեզմանատուն , ֆուլտա-
բացն չորցած գոտայ , զի չէր տադած :
Յաջորդ գիշերն գրի հոն դադգօջուն կա-
կաշ մը , սրոյ կարմիր թերթերն և սեւա-
բաժակն կը բացատրէին հարն , որով
կայրէի . հետեւեալ օրն կախաչ ալ
ֆուլտարադին տխուր բազկին արժանա-
ցած գոտայ . այս բան յոյժ վշտացուց
զիս . սակայն ի վաղիւ անդր , բերի վա-
ղի կակուն մը վառչեամբ հանդերձ՝ բա-
ցատրութիւն կատարած արտուն յաւոյս
բայց ո՛րքան մեծ եղա յուսահատու .

Թիւնս, երբ տեսայ, ի ծագել արեւուն,
վարդի կական գերեզմանէն հետի Նեա-
ուած: Խելքս պիտի կորսնցնէի, ամեն
բան աչքս աւած սրտեցի խօսիլ իրեն:
Յաջորդ գիշերն եկածին պէս, սաքն ին-
կայ, բայց առանց բռն մը կարենալ ը-
սելու՝ վարդս վերադին իրեն ներկայա-
ցուցի: Խօսք անու եւ ըսաւ. հէ՛ք
թշուաւ, դու ինձ սիրոյ վրայ կը խօսիս,
և ես քեզ քիչ տանէն ո՛չ եւս պիտի
լինիմ, պէտք է որ ըստ օրինակի մօր-
կանս, իմ դեռ նոր վախճանեալ ամուս-
նոյն գիտիլն հետ փայտակոյտն ելլեմ.
ինքը ծեր էր, և ես դեռ պատանի՝ երբ
տաի զիս. մնա՛ս բարեաւ, գնա՛, և
մտցիր զիս. այլ եւս երեք օր, և ահա
պիտի լինիմ առ մը մօխիլ: Զայս ըսե-
լով հառաչեց. իսկ ես յանհնարինս ցա-
ւաքնեալ ըսի իրեն. Պրահմանու հիգ տա-
բաբողք, ընկերս թեան կապերն, որովք
կապս ած էիլ, բնութիւնն խառտիւց,

խորտակէ՛ և դու աւելորդ սպառնա-
լիքանց չղթաներն. պիտի կրնաս բնել
այս, եթէ ընդունիս զիս յամուսին: Խնչ,
պատասխանեց արտասուելով, մահաւրնէ
փախչիմ քեզ հետ անարդանօք սպրե-
լու համար. ա՛հ, եթէ կը սիրես զիս
տաղարեւ, թո՛ղ ինձ մեռանել: Պատ-
սած չընէ որ, գոչեցի, զքեզ իմ ա-
ղետիցս մէջ խորտաւզելու նպատակաւ
միայն փրկիլ մտաբեքած ըլլամք զքեզ
քու վշտերէդ. քաղցրի՛կ պրահմանու
հիգ, վախչինք խիտաին անտառայ
խորն. ըսէ եւս է տպստանիլ վագերոյ
քան մարդկան, բայց Պոտուած, վառհ
եմ թէ՞ չպիտի լքանէ զմեզ, փախչինք
սէրը՝ գիշերոյ ստուերներն՝ քու գժբող-
ղութիւնդ և անմեղս թիւնդ. համոնգա-
մայն պիտի յաջողեն մեզ. օ՛ն, հէք այ-
րի, փայտակոյտդ արգէն պատրաստե-
լու վրայ է և քու մեռեալ ամուսնոյդ
կը կոչէ հո՛ս. լիանդ անեցուկ, յիս

կրթնէ, քու արմաւենիդ պիտի բլլամ
ես: Յայս բան՝ հառաչելով հայիցում
մը նեակեց մօրը գերեզմանին վրայ, ա-
չում յերկինս ի վեր, և մէկ ձեռքն թող-
լով իմ ձեռքիս մէջ, միտքն առաւ
վարդս: Իսկոյն բռնելով ձեռքն համբայ
ինկանք խմբալին: Իւր քօղն Գանդէսի
մէջ նեակեցի կործեցնելու համար ազ-
գականացը թէ գետամոյժն եղած էր:
Շարունակելով մեր համբան բազում
գիշերներ գետին եղերքէն, և ցերեկ-
ներն ծածկուելով բնձի արտօրայնեում
մէջ, ուր ուրեմն հասանք այս գաւառն,
զոր պատերազմն անմարդ տրեակ կայու-
յրած է: Մտայ անտառին խորն, ուր շի-
նեյի այս խրճիթն, և անկեցի փաքիկ
պարտէզ մը, և յորում կապրիւք խնայ
կըջանիկ: Կը մեծարեմ կինս իւր արեւ-
դալն, և կը սիրեմ իրբեւ զլուսին:

Այս միայնութեան մէջ իրարս հա-
մար ամեն բան ենք, անտրդուած էինք

մարդօցմէ. բայց զի կը յարգենք մենք
զիւար փոխադարձաբար, այն գրուածիք
զոր ես իրեն կուտամ, և անք զորս իր-
մէ կընդունիմ՝ ամբողջ ժողովուրդի մը
ժափահարութենէն աւելի քաղցր կը
թուին մեզ: Ջայս ըսելով գորովանաց
ակնարկներ կուղղէր օրօրօցին մէջ նիւ-
հալ սրղեկին և կնջը որ կը հեղար ար-
տասուն խնդութեան:

Անկիւնային՝ որ նոյնպէս արտասուած
էր, սրբելով իւր արտասունքներն ըսաւ
իւր ասպնջականին. արդարեւ ինչ որ
յարգի է առ մարդիկ, կատեն յաճախ
և ինչ որ ատելի՝ կը յարգեն շատ ան-
գամ. բայց Աստուած արդար է, հաղար
անգամ աւելի երջանիկ էք դուք ձեր
այս աննշան կեանքին մէջ, քան թէ
ժակրէնայի պրահմանաց պեան իւր բու-
րր փառաւորութեանը մէջ, որ՝ զսրօ-
րինակ իւր ցեղն համբռն, ենթակայ է
բազդին համոյն յեղափոխութեանց:

Պրահմանայ վրայ կիւնտն աղէտք ներ-
քին և աղտաքին քաղաքական պատե-
րազմաց , որք դալքերէ ի վեր կապտկա-
նեն բաղմաղուարճ երկիրդ : Անոնց կը
գիմեն գրեթէ միշտ բանադրօտիկ օժան
գահութիւն մը ձեռք բերելու համար ,
դի անոնք միայն ունին տիրապետու-
թիւն ժողովրդայն կարծեաց վրայ . բայց ,
որ աւելի դժնգտէն է , իրենց բարբարոս
կրօնին առաջին զհերն իրենք կըլլան :
Այնքան ջերմեռանդ են իրենց մուրու-
թիւններն քարոզելու , որ իրենք իսկ
թարթմափած են յայնս , և իրենց շիտած
առան իրենք կը կրնն , միշտ և կորու-
սանել ճշմարտութեան՝ արդարութեան՝
գլխից և բարեպաշտութեան քաղցր զգա-
ցումներն : Պրկեալ են նոյն իսկ իրենք
նանրատիրութեան շղթայներով , որովք
կուզեն կաշկանդել իրենց հայրենակից-
ներն : Ստիպուած են գրեթէ ամեն
վայրկեան լուացուիլ , որբուիլ , և յետո

կալ խել մը անմեղ վայելքներէ . վեր-
ջապէս . — դոք չէ հնար ըսել առանց
ապրտափելու . — իրենց բարբարոս վար-
դապետութեան արամադրութեան հա-
մաձայն՝ կը տեսնեն իրենց ծնողաց , մարց ,
քերց և հարազատ դասերց կենդանոյն
այրեցումն . աշապէս կը սրտածէ զնոստ
բնութիւն , որոյ օրինաց դժած են :
Ընդհակառակը՝ դուք ազատ էք լինե-
լու անկեղծ՝ բարի՝ արդար՝ հիւրասէր
և բարեպաշտ , և ձեր խոնարհ աննշան
բայց պատուաւոր զնայքով բաղդին
հարուածներէն և մտքին նիւթած ա-
ղէտներէն կրնաք խուսափիլ :

Յետ այս խօսակցութեան , Բարի-
ան թողնուած ինդրերով իւր հիւ-
րէն և յոյսոնելով թէ ժամ է հանգստա-
նալոյ , կնոջը և աղուն օրօրոյովը մէկ-
տեղ քաշուեցաւ քովի սենեակն :

Յաջորդ առաւօտուն , արշալուսին ,
արթնցաւ Անկլիացին հնդիկ թղենայն

տատերուն մէջ բաւնող թուանոց երգերէն
 և Բարիայի ու կնոջն ձայնէն, որք ի միա-
 սին առաւօտեան ազօթքը կընէին : Ե-
 լաւ, և շատ վշտացաւ երբ, Բարիա և
 իւր կինը իրեն բարի-լոյս մաղթեալու
 համար բանալով իրենց դուռն, տեսաւ
 որ խրճիթին մէջ հարսանեկան անկողնէն
 դատ ուրիշ անկողին չունէին, և զայն ի-
 բեն թողելու համար անքուն հսկած էին
 բոլոր գիշերն : Յետ մտաւ ցանկելոյ իրենց
 սղջոյնն՝ փութացին պատրաստել նախա-
 ճաշ : Եւ մինչդեռ նոքա այս պատրաս-
 տութեան մէջ էին, ինքն պնայ այցե-
 լել պարտիզին : Պարտէզն ալ խրճիթի
 պէս հնդիկ թղենիէ կամարներով շրջա-
 պատեալ էր, այնքան խիտ և խողա-
 պատեալ, որ աչաց խիտ անթափանցելի
 ցանկ մը կը կալմէին : անոնց գազա-
 թանց վրայէն հովիտն պարփակող կամ-
 բակող ծառերն միայն կերեւութանային,
 յորոց կը բղխէր աղբիւրակ մը, որ կռու-

գանէր այս խառնիխառն անկուած
 պարտէզը : Կը բարձրանային անդ ան-
 կարգօրէն մանկուսդէնիներ՝ նարնջենի-
 ներ՝ քօքերէներ, լիշենիք, դուրիօնք,
 մանկենիներ, յաքենիներ, հնդիկ եղէգք
 և այլ տունկք լի պաղովք և ծաղկովք
 մինչեւ ցարմատ : Արմաւենւոյն ի վեր կը
 սողոսկէր օձապտոյտ պէգէլն, և պղպե-
 ղատունկն՝ յերկայնութիւն շաքարեղե-
 գան, և սոցա ամենուն քաղցը բոյրերն
 կը տարածուէին օդոյն մէջ : Թէպէտ ծա-
 տերէն շատերն դեռ ստուերի մէջ էին,
 բայց արշալուսոյ առաջին շողերն կը լու-
 սաւորէին արդէն իրենց գազաթներն,
 որոց վրայ կը թռչաւէին սուտակի և աք-
 պաղիօնի պէս փայլուն տրոքիղոսներ,
 մինչդեռ պենկալք և բաղմայեղանակք
 ցօղաւոր տերեւներու տակ ծածկուած՝
 կը հնչեցնէին քաղցրանուագ երգեր :
 Պնկիթային Ժուռ կուգար այս հնաշխար-
 հիկ հովանեաց տակ հետի գլխաւան և

փառասիրական մտածումներէ, երբ Բա-
րիան եկաւ զայն հրաւիրելու ի նախա-
ճաշ: Հեշտագուարճ պարտեղ մ'ունիս,
լրաւ Անկլիացին, եթէ պաշտօնութիւն
մ'ունի՝ այն ալ շատ պզտիկ բլլայն է.
եթէ քու տեղդ բլլայի, փոքրիկ մար-
դագեալն մ'ալ կը յաւելուի աւոր փայ
և կընդարձարկէր դէպի խորն: Տէր,
պատասխանեց Բարիան, որչափ քիչ
տեղ տարածուի մարդ՝ այնքան տեղի
յապահովի կըլլայ, միմիակ տերեւ
մը կը բաւէ ճանճահաւիկին, իւր բոյ-
նը շինելու համար: Այսպէս խօսակցելով
խորճիժը մտան, ուր կինն անկիւն մը քաշ-
ուած կը գիւցնէր իւր մանկիկն. նախա-
ճաշն պատրաստուած էր: Լուսթեամբ
ճաշելէն յետոյ, Անկլիացին պատրաս-
տուեցաւ ճամբայ ելնելու. Հնդիկն բ-
տաւ. հիւրդ իմ, գաշտերն դեռ ողող-
եալ են գիշերուան անձրեւէն, ճանա-
պարհներն՝ անանցանելի, այսօր ալ հա-

յեցի: Անկարելի է այդ, պատասխանեց
Անկլիացին, շատ մարդ ունիմ հետս:
Կը տեսնեմ որ, ըսաւ Բարիան, պրահ-
մանայ երկիրն թողելու և քրիստոնէից
երկիրն դառնալու կաճապարես, որոց
կրօնն զամեն մարդ եղբայր կը կացու-
ցանէ իրարու: Անկլիացին սուքի ելաւ
հառաչելով. յայնժամ Բարիան աչք բ-
նելով կնոջն, նա աչերն յերկիր խոնար-
հած և անբարբառ՝ պտղով և ծաղկօք
լեցուն կողով մը ներկայացուց Անկլիաց-
ւոյն. և Բարիան խօսք տունելով՝ փա-
խանակ կնոջն, ըսաւ, Տէր, ներողամիտ
եղիր մեր չքաւորութեան. մեր հիւրե-
րուն ըստ հնդկաց սովորութեան չեմք
կրնար ո՛չ յամոյար և ո՛չ հալուէ մո-
տուցանել. միայն ծաղիկներ և պտուղ-
ներ ունինք. բայց կը յուսամ թէ չպի-
տի մեքժես կնոջս ձեռքով պատրաս-
տուած այս փոքրիկ կողովն. չկա՛յ մէջը
ո՛չ մեկոն, ո՛չ սոսկ ծաղիկ, բայց յառ-

միկ, մուկրի և պէրկամօք, նշանակ ի-
րենց քաղցր բուրմանց տեւողութեամբ
մեր սիրոյն և տեսակցութեան, որոյ
քաղցր յիշատակը պիտի մնայ ի մեզ միշտ:

Անկիւացին ընդունելով կողմէն ը-
սաւ Բարիային. Չեր հիւրասիրութիւնն
երախտազիտութեամբ կը ընու գիտ, չպի-
տի կլնամ՝ ըստ արժանոյն տու ձեզ մե-
ծարանքս բացատրել, ընդունէ զայս ու-
կի ժամացոյցն, Լսնարայի հռչակաւոր
ժամագործին Կրինհամի գործարանէն
ելած է, տարին անգամ մը միայն կը
բարուի: Բարիան պատասխանեց. Տէ՛ր,
ժամացոյցի պէտք չունինք մենք, հաս-
մ'ունինք որ բնաւ չգաղտրիր բանէլէ,
և որ չաւրուիր երբէք, արեգակն է այն:
Բայց իմ ժամացոյցս ժամերն ալ կը
հնչէ, յաւել անկիւացին: Մեր թնչուն-
ներն կազդարարեն զայն իրենց երգե-
լով, ըսաւ Բարիան: Գոնէ, ըսաւ Անկ-
իւացին, ընդունէ այս բուստեայ շղթա-

ներն, կնոջդ և մանկանդ կարմիր ման-
եակներ շինելու համար: Իմ կլնա և
տղաս, պատասխանեց հնգիկն, կարմը
բազոյն մանեակներ կընան ունեւալ՝
ցորչափ մեր սրտաէղն կարտադրէ ան-
կօշիան սլուսն: Ուրեմն ընդունէ, ըսաւ
Անկիւացին, այս ատրճանակներն, ձեր
միայնութեան մէջ գողերու դէմ պաշտ-
պանուելու համար: Չբուսորութիւնն,
ըսաւ Բարիան, պարիսպ մ'է, ուրիէ
ներս չեն համարձակիր մանեկ գողերն,
ատրճանակներդ զարգարող արծաթն
աւական է զանոնք հրաւիրելու, յա-
նուն Աստուծոյ, որ կը պաշտպանէ զմեզ
և յորմէ կապասեմք մեր վարձատրու-
թիւնը, մեր հիւրասիրութեան արժէքը
մի՛ բաւանար մենէ:

Բայց ես կը փախաքէի, ըսաւ Անկ-
իւացին, որ յիշատակ մ'ունենաւ ձեզ
քով: Լա՛ւ տէր, պատասխանեց Բարի-
ան, քանզի այդ պէս կուզես, կը համար-

ճակիմ՝ փոխանակութիւն մ'առաջարկել
քեզ՝ սուր ինձ քու ծխիչն, և ա՛ռ իմն,
երբ քու կինովդ ծխեմ ես՝ պիտի յի-
շեմ թէ եւրոպացի գիտուն մը թշուառ
Բարխայի մը հիւրասիրութիւնն հաճեցաւ
ընդունիլ: Իսկոյն Անկլիացիին անկլիական
կաշիով պատհալ ծխիչն՝ որոյ բերանն
ոսթէ էր, նուիրեց անոր, ընդունեց,
ի փոխարէն, Բարխային ծխիչն, որուն
փողը հնգիկ եղէգէ և վառարանն (լիւլէ)
թրծուն հողէ շնուած էր:

Ապա կանչեց իւր մարդիկը, որ զի-
շերը բաց օդոյն տակ յրաահարած էին,
և զիրիկնեղիտանելով Բարխայի հետ՝ ե-
լաւ դահաւորակն: Բարխայի կինն ար-
տասաւալից աչօք և մանկիկն գրկած
խրճիթն դուռը կանգնած էր, բայց իւր
ամուսինն ընկերոջ Անկլիացւոյն մինչև
ի մուտս անտասին օրհնելով զնա, և
կրտէր: Աստուած վարձահատոյց բլաց
քեզ, փոխանակ զի այդքան բարեսիրաց

եռ տռ թշուառս, ի յիւր զոհուէի ես ի-
րեն փոխան քո: Ի՛նքն առաջնորդէ՝
քեզ յաջողութեամբ յԱնկլիա, յերկիրն
գիւտնոց և մարդասիրաց, որք յերջան-
կութիւն մարդկան՝ ճշմարտութիւնը կը
մնառեն բնդ ամենայն աշխարհ: Անկ-
լիացիին պատասխանեց. աշխարհի կէս
մասն չընկոյց, և ամեն ուրեք չտեսայ
այլ ինչ, բայց սխալանք և հակոտակու-
թիւն, ճշմարտութիւնն ու երջանկու-
թիւնը քու խրճիթիդ մէջ միայն գտայ:
Ձայս ըսելով և արտաստաց հեղեղներ
իջեցնելով բաժնուեցան իրարմէ: Անկ-
լիացիին բաւական յառաջանալով դաշտին
մէջ՝ տակաւին կը տեսներ ծառի մը տակ
աղնիւ Բարխան, որ ձեռումը նշանացի եր-
թաս — բարեաւներ կուղղէր հեռուն:

Գիտնականն դարձաւ ի Կալիպոա,
նաւ նստաւ Շանտէրնակօր երթալու հա-
մար, ուստի դարձաւ յԱնկլիա:

Լանթրա հոտներով՝ ձեռագիրներն

Արքայական. Ժողովոյ նախագահին յանձնեց, զորս դրաւ նա Բրիտանական մուսորանին մէջ, և յորս գիտնականք և լրագրապետք կղբաղին ցոյցօր՝ թարգմանելով, գովելով, մանրակրկիտ գիտողութիւններ, քննադատութիւններ և այլ և այլ ողագրութիւններ ընելով: Իսկ գիտնական ուղեւորն իրեն պահեց ճշմարտութեան նըկատմամբ Բարիայի տուած երեք պատասխաններն: Շատ անգամ անոր ծխիչովն կը ծխէր, և երբ կը հարցնէին իրեն թէ ուղեւորութեան մէջ տրիշ ի՞նչ աւելի օգտակար բաներ սովորած է, կը պատասխանէր. ճշմարտութիւնը պէտք է փնտռել պարզ սրտով, զայն լիկ ընտ թեան մէջ կարելի է գտնել, և հաղորդել զայն պէտք է միայն բարեսէր մարդկան. որոյ վրայ աւելցուցած էր իր կողմէն. միայն բարի կեռջմով մը կընայ երջանիկ ըլլալ մարդ:

ՎԵՐՋ

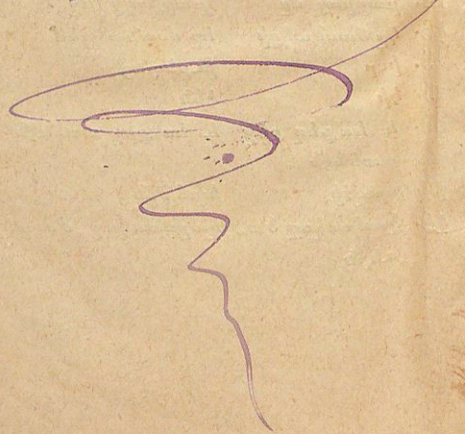
ԿԱՐԵԻՈՐ

Էջ	Տող	Սխալ	Ուղիւ
40.	24.	մարդն	մարկն
45.	18.	նաև	նաև
35.	8.	պարսկապէնք	պարսկապէնք
37.	19.	սկսած էին տը- խուր ամպերով	սկսած էին սքողել տիեզերքն, և երկինք ծածկուած էին տը- խուր ամպերով:
65.	15.	բարիայ մը	բարիայի մը
65.	16.	կը մասնակցի	կը մասնակցիմ
79.	3.	իւր	իւրեանց
85.	5.	էի	էին
90.	10.	և ես քեզ քիչ ատենէն	և ես քիչ ատենէն
96.	14.	խրճիթի	խրճիթին,
96.	19.	կամբակող ծա- ռերն	կամբակող ժայռերն

1898-1899. Well known
in the field - Paul. C. C.

1898-1899. Well known
in the field - Paul. C. C.

1898-1899. Well known
in the field - Paul. C. C.



2013

0015402

2001

«Ազգային գրադարան»



NL0015402

